

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

**Rozvoj a podpora rodičovských kompetencí při práci
s ohroženými rodinami**

Diplomová práce

Studijní program:

REHABILITACE

Autor: Bc. Andrea Hájíčková

Vedoucí práce: Mgr. Martina Hrušková, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci s názvem Rozvoj a podpora rodičovských kompetencí při práci s ohroženými rodinami jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to – v nezkrácené podobě – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 02.06.2020

.....

Andrea Hájíčková

Poděkování

Především bych velmi ráda chtěla poděkovat paní Mgr. Martině Hruškové, Ph.D., za odborné vedení mé diplomové práce, za podněty a pomoc při tvorbě této práce.

Dále děkuji všem komunikačním partnerům, kteří byli velmi ochotni mi pomoci při výzkumném šetření.

Na závěr bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mě podporovali při psaní této práce, a velký dík jim patří i za podstatnou oporu během celého mého studia.

Rozvoj a podpora rodičovských kompetencí při práci s ohroženými rodinami

Abstrakt

Tato diplomová práce je zaměřena na problematiku rodičovských kompetencí při práci s ohroženými rodinami. Nabízí pohled do sociální práce s rodinou, kde se nachází dítě, jehož biologický, psychologický nebo sociální vývoj může být ohrožen. Rodičovské kompetence souvisí s naplňováním funkcí rodiny a současně i s uspokojováním potřeb všech členů rodiny.

Cílem práce je popsat podporu a rozvoj rodičovských kompetencí sociálními pracovníky při práci s ohroženými rodinami a dětmi. V souladu s cílem práce byly vymezeny dvě výzkumné otázky zaměřené na to, jak přistupují sociální pracovníci k rodičovským kompetencím svých klientů a jak působí sociální pracovníci na rodičovské kompetence. V rámci tohoto výzkumu byl použit kvalitativní přístup, který umožnil hlubší poznání intervence sociálních pracovníků v ohrožené rodině. Využita byla metoda dotazování, technika polořízeného rozhovoru a data byla vyhodnocena formou kategorizace dat.

Analýza zjištěných dat ukázala, že podstatné je při posilování rodičovských kompetencí vytvořit určité principy podpory rodiny, které spočívají ve vztahu pracovníka a rodiny, aby mohlo vůbec dojít k podpoře rodiny. Pracovník by měl usilovat o vzájemnou důvěru, přistupovat k rodině s respektem, empaticky, autenticky, bez předsudků a v některých případech vystupovat autoritativně. Vůči rodině by měl jednat jako partner, vést klienta k motivaci spolupracovat na změně a využívat mezioborovou spolupráci. Při rozvoji a podpoře rodičovských kompetencí je důležité vytvořit podpůrnou síť pro rodinu a nastavit žádoucí formy jejich spolupráce. Poskytnout jim nejen informace, ale i podporu, pomoc, nadhled na svojí situaci a zplnomocňovat je. To lze praktikovat nástroji jako je doprovod rodiny, praktický nácvik, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, zprostředkování odborné pomoci aj., zejména proto, aby jejich vůle něco změnit či naučit se něco nového vedla k úspěchu v podobě osvojení si rodičovských kompetencí.

Výsledky výzkumu by mohly být přínosné především pro organizace, které pracují s touto cílovou skupinou. Rovněž mohou výsledky posloužit pracovníkům jako zpětná vazba k jejich vykonávané práci.

Klíčová slova

Sociální práce s rodinou; ohrožená rodina; rodičovské kompetence; rodičovská odpovědnost, orgán sociálně právní ochrany dětí

Development and Support of Parental Competencies in Working with Vulnerable Families

Abstract

This diploma thesis is focused on the issue of parental competence in vulnerable families. It offers an insight into social work with families where biological, psychological or social development of children can be threatened. Parental competence is related to fulfilling functions of family and satisfaction of needs of all family members.

The aim of this work is to describe how social workers support and develop parental competence when working with vulnerable families and children.

In accordance with the aim of the work, the author defined two research questions which focus on how social workers approach and influence parental competence of their clients.

In her research, the author used qualitative approach which provided deeper understanding of social workers` intervention in vulnerable families. The research involved survey and semi-controlled interviews. To assessed the collected data, the method of data classification was used.

The analysis of the obtained data has shown that it is essential to develop principals of family support which are reflected in the relationship between social workers and families. Only then support can be provided. Social workers should strive to build trust, approach families with respect, empathy, authenticity, without prejudice and in certain cases with sufficient authority.

In their interactions with families, social workers should act as partners, motivate clients towards change and promote interdisciplinary collaboration. To develop and support parental competence, it is important to create a support system and define desired patterns of collaboration. Social workers should provide not only information but also support, help, and alternative perspective on the situation to empower their clients. That can be achieved by accompanying families, providing practical training, mediating contact with social environment, providing professional assistance etc. This should be done so that client`s will to learn and change their behaviour leads to

successful acquisition of parental competence. Findings of this work can serve as a feedback for social workers.

Key words:

Social work with family; vulnerable family; parental competence; parental responsibility; Authority for social and legal protection of children

OBSAH

ÚVOD	10
1 VÝZNAM RODINY A JEJÍ FUNKCE.....	11
1.1 Definice rodiny	11
1.2 Funkce rodiny	12
1.3 Dysfunkce rodiny.....	14
2 KOMPETENCE RODIČŮ A JEJICH ODPOVĚDNOST	17
2.1 Rodičovské kompetence	17
2.2 Okruh rodičovských kompetencí	19
2.3 Potřeby dětí	19
2.4 Koncepce rodičovské odpovědnosti	21
2.5 Nositelé rodičovské odpovědnosti	21
2.6 Výkon rodičovské odpovědnosti ve vztahu k dítěti.....	22
2.7 Vznik a zánik rodičovské odpovědnosti	22
2.8 Povinnosti a práva dětí a rodičů.....	23
2.9 Participační práva dítěte.....	24
2.10 Výchova dítěte	25
2.11 Vzdělání dítěte	25
3 VYMEZENÍ OHROŽENÝCH RODIN	27
3.1 Ohrožené dítě.....	27
3.2 Ohrožená rodina.....	28
3.3 Sociálně právní ochrana dětí.....	29
3.4 Orgány zodpovědné za ochranu dětí.....	29
3.5 Klíčové kompetence pracovníků OSPOD	30
3.6 Metody a nástroje v SPOD	33
3.6.1 Vyhodnocování situace dítěte rodiny a individuální plánování ochrany dítěte.....	33
3.6.2 Případové konference	33
3.6.3 Poradenská činnost	34
4 SOCIÁLNÍ SLUŽBY	35
4.1 Definice sociálních služeb	35
4.2 Sociální služby v systému sociální ochrany	35
4.3 Základní druhy sociálních služeb pro rodiny s dětmi	36

5 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU	38
5.1 Vymezení sociální práce s rodinou	38
5.2 Podpora rodiny v kontextu zvyšování rodičovských kompetencí	39
5.3 Sociální pracovník při práci s rodinami a dětmi	40
5.4 Profesní předpoklady sociálního pracovníka	41
6 VÝZKUMNÁ ČÁST	43
6.1 Cíl výzkumu.....	43
6.2 Výzkumné otázky	43
6.3 Metoda výzkumu	43
6.4 Výzkumný soubor.....	44
6.5 Realizace výzkumu	45
6.6 Způsob vyhodnocování dat.....	46
6.7 Etika výzkumu	46
7 VÝSLEDKY VÝZKUMU	47
7.1 Analýza dat pomocí otevřeného kódování.....	47
7.1.1 Kategorie 1: Principy podpory rodiny	47
7.1.2 Kategorie 2: Bariéry ve spolupráci při podpoře rodiny	50
7.1.3 Kategorie č. 3: Podpora rodiny při zvyšování rodičovských kompetencí – metody a nástroje	53
8 DISKUZE.....	63
9 ZÁVĚR.....	70
Seznam použité literatury	72
Seznam obrázků	79
Seznam tabulek.....	80
Seznam příloh	81

ÚVOD

Název diplomové práce je Rozvoj a podpora rodičovských kompetencí při práci s ohroženými rodinami. Vybrané téma považuji za aktuální a nezbytné pro praxi v sociální práci s rodinou, neboť se tento pojem v praxi sociálně-právní ochrany dětí často využívá. Téma orientované na ohrožené rodiny s dětmi jsem zpracovala i v rámci psaní své bakalářské práce, kdy jsem se zabývala tématem: Dobrovolnictví jako součást sociálních služeb při práci s rodinami a dětmi.

K tématu diplomové práce mě přivedlo mé dlouhodobé zaměření na sociálně znevýhodněné rodiny s dětmi. Nejprve tato skupina byla v mém předním zájmu jakožto dobrovolníkovi, přičemž má dobrovolnická činnost nadále trvá a je zaměřená na činnosti s dětmi ze sociálně slabých rodin. Tato cílová skupina byla určující i pro můj profesní život, ve kterém se zabývám sanací rodin na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí v rámci nestátního neziskového sektoru.

Rodina pro každého znamená něco jiného. Jednoznačně by rodina měla mít podstatné zastoupení v našem životě. Jde o první sociální prostředí, které vytváří rodiče dětem a cílem by mělo být zajistit pro nezletilé bezpečné místo a pocit jistoty. Rodiče by měli představovat pro dítě primární autoritu, která by nás měla naučit respektovat jeden druhého a především sebe samotné. Vztahy ve kterých vyrůstáme, v nás budují vnímavost vůči okolnímu světu a naše místo v něm.

Vnímám jako podstatné podporovat a posilovat rodičovské kompetence, neboť rodičovství má vliv na oblast psychického i fyzického vývoje dítěte, které si utváří v průběhu dětství svoji identitu. Zároveň vhodnou podporou můžeme předcházet tomu, aby dítě bylo odebráno z rodinného prostředí do institucionální péče.

Cílem práce je popsat koncepci pomoci ohrožené rodině a dítěti s důrazem na podporu a rozvoj rodičovských kompetencí a to prostřednictvím využití rozhovorů s pracovníky zabývajícími se touto problematikou. I když diplomová práce je zaměřená pouze na podporu a rozvoj rodičovských kompetencí, jsem si vědoma, že je to jen díl pomoci a v praxi je třeba podporovat rodiny při řešení komplexních problémů, se kterými se potýkají.

Záměrem práce je poskytnout orgánům sociálně-právní ochrany dětí a poskytovatelům sociálních služeb zaměřených na práci s rodinou inspiraci pro vlastní každodenní praxi sociální práce s rodinami.

1 VÝZNAM RODINY A JEJÍ FUNKCE

Rodina představuje prvotní prostor, ve kterém se dítě nachází, proto první kapitola diplomové práce bude zaměřena na důležitost rodiny a její fungování.

1.1 Definice rodiny

Rodina je pro každého z nás každodenně používaným pojmem, je přirozenou součástí našeho života. Jelikož rodina prochází v rámci historie neustálými změnami, je velmi obtížné najít jednotnou definici tohoto pojmu. Odlišně bude také rodinu definovat psycholog, ekonom nebo sociolog.

Odborná literatura nabízí různá pojetí pojmu rodina.

Grecmanová (2003, str. 7) rodinou rozumí *„společenství lidí, svazek dvou rovnoprávných partnerů, malá sociální skupina, či buňka, společenská jednotka, která vzniká na základě manželského a pokrevního svazku a představuje komplex specifických vztahů mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi, rodinou a společností.“*

Fabian (2012, str. 123) rodinu definuje jako *„dvě osoby opačného pohlaví, které věří v budoucnost svého vztahu. Rodina s dítětem může vzniknout tam, kde dospělí jsou ochotni rezignovat ze svého pohodlí, a uvolněný prostor věnovat dítěti. Tam kde dospělí nerezignují na své potřeby pro blaho dítěte, nebo dítě používají jako nástroj manipulace, nebo dítě mají k saturaci svých psychických potřeb, jedná se o manželství, nikoliv o rodinu.“*

Jinak na rodinu pohlíží Matějček (2018), jež rodinu vidí jako systém, kde každý jednotlivý prvek ovlivňuje ostatní prvky. Pokud se v systému objeví problém, ovlivňuje tak chod celého systému. Součástí systému jsou poté subsystémy, jež jsou nejčastěji tvořeny generační příslušností, např. jeden subsystém tvoří děti a druhý prarodiče. Rodina je však také součástí jiných systémů, např. společenského systému (příbuzenstvo, sousedé, přátelé), systému širších sociálních vztahů (zaměstnavatel, škola, služby, poradny, orgány péče o dítě) a systému širšího okruhu společenských institucí (normy, zákony, tradice, zvyky, předsudky).

Podle Kramera (in Sobotková, 2007, str. 24) je rodina *„skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společenským uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty.“*

Kdykoliv mezi lidmi existuje intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ Jeho definice rodiny poukazuje na změny moderní společnosti, jelikož nepočítá pouze s manželskými svazky a začleňuje pojmy jako adopce.

Obdobně jako v odborné literatuře se charakteristikou rodiny a jejímu vymezením zabývají i některé důležité dokumenty či zákony. Například Všeobecná deklarace lidských práv v článku 16 definuje rodinu jako přirozenou a základní jednotku společnosti, která má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu. (Všeobecná deklarace lidských práv-OSN, 2015).

V legislativě České republiky se jedná například o občanský zákoník, který se v druhé části věnuje oblasti rodinného práva. Nenalezneme v něm však jednoznačnou definici rodiny, zmiňuje se pouze o zvláštní zákonné ochraně rodiny, rodičovství a manželství. (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový zákon))

1.2 Funkce rodiny

Rodina plní vícero nezastupitelných funkcí, jejichž prostřednictvím se uspokojují potřeby jejích členů a realizují se jejich požadavky. Primární funkcí je nepochybně zajištění lidské reprodukce, nemusí se však jednat výhradně o reprodukci biologickou, nýbrž i sociální.

Dle Dunovského (1999) plní rodina v životě dospělých a dětí několik důležitých funkcí:

- **Biologicko** – reprodukční funkce zabezpečuje početí a narození nového člověka. Rodina má biologický význam pro udržení populace. Nejedná se pouze o to přivést dítě na svět, nýbrž mu zabezpečit potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj.
- **Ekonomicko** – zabezpečovací funkce se nevztahuje pouze na dítě v rodině, nýbrž na všechny členy rodiny. Nejedná se jen o materiální zabezpečení rodiny, v širším pojetí má poskytovat svým členům životní jistoty. Všichni členové rodiny vytvářejí její hmotné zabezpečení, za které považujeme například úklid, příprava stravy, různé domácí činnosti, které jsou nutností, ne koníčkem.
- **Emocionální funkce** je nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny, zajišťuje trvalou jistotu a citové zázemí pro všechny její členy. Je stejně důležitá pro dospělé i děti, je hlavním prvkem společenské existence. Zajišťuje harmonický

život rodiny i pocit celkového uspokojení a životního naplnění všech jejích členů.

- Socializačně – výchovná funkce je nejvýznamnější a nejdůležitější rodinou funkcí. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě, v jeho výchově, porozumění jeho potřebám a požadavkům, uspokojuje a rozvíjí veškeré jeho schopnosti a síly. Jejím středem je ochrana a prosazování dětských práv, tak jak jsou obsaženy v Úmluvě o právech dítěte.

Kraus (2008) doplňuje funkce rodiny dále o regenerační a rekreační. Rodina by neměla zapomínat na společně aktivně trávený volný čas, tj. rekreace, zábava a relaxace. A to především z důvodu, že při utváření životního stylu a osobnosti jedince je společný čas vnímán velmi pozitivně. (Kraus, 2008).

K základním charakteristikám funkční rodiny patří dle Sobotkové (2012) také:

- koheze – věrnost, oddanost, sdílení, stupeň intimity v interpersonálních vztazích, soudržnost,
- autonomie – nezávislost, minimální omezování aktivit členů rodiny, právo na soukromí,
- komplementarita – vzájemná slučitelnost rodinných příslušníků, kteří se vzájemně doplňují ve svých potřebách a schopnostech, podpora růstu emocionálních vztahů mezi členy rodiny.

Výše uvedené potřeby jsou reflektovány také v Úmluvě o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child), jež byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 a Česká republika (tehdy Československá Federativní republika) ji podepsala dne 30. září 1990. Jednotlivé články této úmluvy můžeme shrnout do konceptu 3P:

- provision – právo získat, vlastnit, mít přístup ke všem službám a zdrojům pro děti, právo na život, přežití a rozvoj - lékař, prevence, ošacení, prenatální péče o matku, právo na rodinu, podpora návratu k rodině,
- protection – ochrana před veškerými druhy zneužívání, mučení, vykořisťování, dětskou prací, špatným zacházením či diskriminací,
- participation – dítě se aktivně účastní veřejného života (Borská, Vacková, Small, 2016).

Dunovský (in Matoušek, Pazlarová, 2014b) typologii hodnocení funkčnosti rodiny rozlišuje rodinu na:

- funkční, která přiměřeně plní všechny své funkce,
- problémovou, kde dochází k občasným poruchám v plnění jedné nebo několika funkcí, jež však vážněji nenarušují život rodiny a především vývoj dítěte,
- dysfunkční, kde dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny a narušení socializačního procesu dítěte,
- afunkční, což je rodina neplnící své základní funkce a ohrožující vývoj dítěte.

V současné době se také poměrně často užívá označení:

- klinická rodina, jejímž fungováním se z nějakého důvodu zabývají profesionálové a
- neklinická rodina (Matoušek, Pazlarová, 2014a).

Dalším užívaným označením je výraz *mnohoproblémová rodina, která „má vážné těžkosti ve více sférách svého fungování, jako je bydlení, finance, výchova dětí, partnerské vztahy, vztahy k členům širší rodiny, vztahy k institucím, konflikty se zákonem, nemoci, závislosti...“* (Matoušek, Pazlarová, 2014b, s. 14)

Za funkční rodinu lze považovat takovou, která poskytuje bezpečí a citovou oporu všem jejím členům, primárně však dětem. Pokud dítě vyrůstá v rodině, která mu poskytuje pocit bezpečí, jistoty a soudržnosti, lze očekávat, že se bude vyvíjet v psychicky zdravou a zdatnou osobnost. Uspokojení základních biologických potřeb dítěte je zde však na prvním místě.

1.3 Dysfunkce rodiny

Pokud rodina neplní nebo plní pouze z části některou ze svých funkcí, stává se dysfunkční. Dysfunkce je tak podle jedné z možných definic *„narušená, snížená funkce, vada či postižení. Může se jednat také o takový důsledek lidského vědomého jednání, který negativně zasahuje celek společnosti (a její jednotlivé organizace, instituce), její adaptační schopnost, integraci, uskutečňování cílů nebo zachování struktur. Dysfunkce je pak všechno, co je škodlivé pro další existenci společnosti.“* (Jandourek, 2001, s. 67).

Sobotková (2007) charakterizuje dysfunkční rodinu jako rodinu, ve které jeden nebo více členů vytvářejí maladaptivní nezdravé chování. Tyto rodiny lze poznat dle

určitých znaků, jakými jsou například popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, nejasná pravidla a kompetence, nevymezení jasných hranic mezi členy rodiny, apod.

Matoušek (2003) uvádí, že vnitřní vztahy dysfunkčních rodin jsou plné nedůvěry a očekávání nepřijemností, chování členů rodiny je nepřátelské. Potřeby či přání členů rodiny jsou přijímány jako nepřijatelné, neoprávněné a jsou odmítány. Běžným jevem jsou ostré mocenské boje, které mohou vést k roztržení rodiny na dva tábory, kdy se například rodič spojí s dítětem proti druhému rodiči. Role členů dysfunkčních rodin jsou nejasné a neurčité je rovněž i rozdělení odpovědnosti mezi jednotlivé členy. Odpovědnosti se pokud je to možné, každý vyhýbá nebo ji chce strhnout na sebe, přičemž ji však neunes. Můžeme zde nalézt i známky distancovanosti či neangažovanosti.

V komunikaci dysfunkčních rodin lze nalézt mnoho nedorozumění, zmatků a neurčitostí. Komunikační iniciativa těchto rodin bývá nízká, může se však vyskytovat někdo, kdo se pokládá za jejího mluvčího a strážce rodinných pravidel. Takovýto člen pak ovládá pole, ostatní mlčí či nepřesvědčivě přitakávají (Kraus, Poláčková, 2001).

Dalším znakem, který lze v dysfunkčních rodinách pozorovat je nápadně mnoho negativních emočních projevů, od ironizování až po otevřené a přímé napadání. Běžnou provozní rutinu domácnosti zvládají pouze s obtížemi. Někteří členové dělají něco jiného, než je právě potřeba, nebo z domácího provozu úplně vypadávají. Jsou zde nejasné kompetence, vyhláší se požadavky, kterými se nikdo neřídí. (Kraus, Poláčková, 2001).

V dnešní době jsou také rodiny vystaveny novým situacím, které dříve řešit nemusely. K charakteristikám a zároveň i rizikovým oblastem dnešní rodiny patří:

- některé funkce převzaly jiné sociální instituce,
- založení rodiny není nutnou podmínkou k uzavření manželství,
- destabilizace rodiny,
- změny v celkové struktuře rodinného systému,
- plánované rodičovství, rozvoj antikoncepce - úbytek „nechtěných“ těhotenství,
- prodloužení délky života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí ze společné domácnosti,
- proměny v organizaci rodinného cyklu, rodičovství ve vyšším věku – po určité době trvání manželství či partnerského soužití,

- zvýšení času, který rodiče stráví v pracovním procesu, tím se zkracuje čas strávený s dětmi a ostatními členy rodiny,
- přibývá dvoukariérových manželství, (Kraus, Poláčková, 2001).

V odborné literatuře je dysfunkční rodina spojena převážně s narušením fyzického a duševního vývoje dítěte. Následkem neplnění funkcí je vývoj dítěte deformován, mohou mu chybět důležité zkušenosti, které jsou základem života ve společnosti.

2 KOMPETENCE RODIČŮ A JEJICH ODPOVĚDNOST

V této kapitole najdeme vhléd do rodičovských kompetencí, jejichž definiční vymezení má v literatuře široké zastoupení. Jedna z kapitol je věnována potřebám dětí. Další část pojednává o legislativním vymezení rodičovské odpovědnosti a s tím související povinnosti a práva dětí a rodičů.

2.1 Rodičovské kompetence

Slovník cizích slov definuje pojem kompetence jako „*pravomoc a rozsah působnosti.*“ (Jiří Linhart, 2003, str. 200) Podle Sociologického slovníku je tento termín vysvětlován jako „*schopnost zvládnout nějakou činnost nebo situaci, popř. schopnost zařadit nové poznatky do širšího kontextu.*“ (Jandourek, 2001, str. 125) Rodičovské kompetence souvisí s naplňováním funkcí rodiny. Aby rodina mohla správně fungovat, je nezbytné, aby rodiče měli rodičovské kompetence. (Matoušek, 2013) Kompetence rodičů lze považovat za naučitelné, jedná se totiž, jak je výše uvedeno, o schopnosti. Je však třeba rodičům poskytovat nejen informace o výchovných postupech a technikách, ale i podporu, povzbuzení, nadhled, možnost praktického nácviku aj., zejména proto, aby jejich snaha něco změnit a naučit se něco nového vedla k úspěchu v podobě osvojení rodičovských kompetencí. (Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení, 2010)

Primární rodičovské kompetence, které zajišťují základní potřeby všech členů rodiny, vč. dětí, popisuje Matoušek (2013, str. 302) jako schopnost „*zajistit příjmy v rodině a hospodařit s nimi, zajistit bydlení a udržovat domácnost, zajistit fungování v rodině, včetně schopnosti konstruktivně řešit problémy, kooperovat s příbuznými a sociálním prostředím rodiny.*“ Lze tedy mluvit o schopnosti rodiny fungovat nejen v domácím prostředí, ale také ve spolupráci se sociálním prostředím, jež představuje sociální okolí rodiny, např. příbuzní rodiny, sousedé, přátelé, komunita apod.

Národní centrum pro rodinu vydalo seznam nezastupitelných rodičovských kompetencí, jež se týkají zejména uspokojování psychických potřeb dítěte. Mezi ně patří následující:

- *kompetence ke vztahu* - je výrazně ovlivněna citovým poutem mezi dítětem a nejbližší pečující osobou. Toto pouto nazývají psychologové pevná či citová

vazba, attachment, přimknutí apod. Díky existenci citové vazby mezi dítětem a jeho rodičem se utváří osobnost dítěte,

- *kompetence k blízkosti* - jedná se o způsobilost rodiče vyhovět potřebám dítěte a rodiny a zároveň plnit profesní povinnosti,
- *kompetence k různosti* - spočívá ve schopnosti rodiče umožnit dítěti trávit čas i s jinými členy rodiny (otec, sourozenci, prarodiče), což buduje jejich sebeúctu a sebevědomí,
- *kompetence ke spolupráci* – představuje soudržnost rodinných členů, zejména spolupráci a loajalitu mezi partnery. Dítě má pocítit zastávání stejných výchovných principů, vzájemnou vstřícnost při dělení domácích a rodinných prací, či vzájemný respekt a uznání. Toto posiluje jeho motivaci k další spolupráci,
- *kompetence k mediální gramotnosti* – jejím principem je naučit dítě, jak se ochránit před různými riziky, které mu hrozí v jeho okolí. Nejedná se pouze o bezpečnostní informace, nýbrž i pravidla jak se bezpečně pohybovat v mediálním prostředí. Důležitou součástí mediální gramotnosti je schopnost odlišit pravdu od lži, chránit sebe a svou rodinu před škodlivým či urážlivým obsahem nebo schopnost kritického čtení,
- *kompetence k řešení konfliktů* – schopnost řešit konflikty a čelit jim je jednou z nejdůležitějších sociálních schopností. Rodina je přirozeným prostředím, kde se dítě učí vyjadřovat své potřeby a názory, je proto důležité tuto schopnost předat dítěti a tím mu umožnit úspěšný vstup do společnosti. (Nezastupitelné rodičovské kompetence, 2010)

Další vysvětlení rodičovských kompetencí nabízí MPSV (2018, str. 6):
„Rodičovské kompetence jsou takové schopnosti a dovednosti rodičů, které umožňují dítěti se přiměřeně vyvíjet ve všech oblastech života. Znamená to, že rodiče sami nebo s podporou dokážou uspokojovat potřeby dítěte v kontextu jeho věku, duševního, mentálního i tělesného vývoje, a umožňují/podporují tím optimální rozvoj jeho potenciálu.“ O rok později MPSV (2019, str. 6) vysvětluje rodičovské kompetence jako *„soubor vlastností, dovedností, schopností a znalostí, které rodič uplatňuje při výchově a ovlivňování dítěte a jeho vývoje.“*

2.2 *Okruh rodičovských kompetencí*

Jednotlivé okruhy rodičovských kompetencí specifikují Navrátil (2007) a Vrtbovská (2006) následovně:

- základní péče, která zabezpečuje základní biologické podmínky života, jako teplo domova, čisté a vhodné oblečení, osobní hygiena apod.,
- zajištění bezpečí, které chrání dítě před tělesným či psychickým ohrožením, které může hrozit nejen doma, ale i mimo něj. Vyjadřuje potřebu pocitu a bezpečí,
- emoční - citová vřelost, která naplňuje emocionální potřeby dítěte, poskytnutí adekvátního fyzického kontaktu (mazlení), oceňování a povzbuzování dítěte. Citový vztah je pro dítě základem pocitu bezpečí a životní jistoty,
- stimulace, kterou se myslí, podpora vzdělávání dítěte a jeho intelektuálního rozvoje povzbuzováním. Schopnost rodičů umožnit dítěti zažít úspěch, zajistit pravidelnou školní docházku či pomoc při zvládnání těžkostí v životě,
- výchova a vedení (hranice), které spočívá v poskytování určitých hranic, díky nimž si dítě osvojuje sociální chování a vytváří si vlastní systém morálních hodnot. Klíčovým úkolem rodičů je naučit dítě regulovat své emoce a chování. Vedení a výchova pomáhají dítěti vyrůst v nezávislého dospělého jedince, který je schopen vycházet se svým okolím,
- stabilita, kterou se rozumí zajištění dostatečně stabilního rodinného prostředí dítěte, které bude mít pozitivní vliv na jeho zdravý vývoj a pro vytvoření pevné a bezpečné vazby k primárnímu pečovateli. Bezpečná vazba spočívá v poskytování stálé emoční podpory dítěti a v předvídatelných reakcích na chování dítěte. Rodiče by však měli zároveň pružně reagovat na pokrok dítěte v jeho vývoji a umožnit mu kontakty s významnými členy rodiny a ostatními dospělými.

2.3 *Potřeby dětí*

Potřebám dítěte v kontextu rodičovských kompetencí by měla být rovněž věnována výlučná pozornost, neboť rodičovské kompetence mohou být zásadně posuzovány prostřednictvím potřeb dítěte dle jeho věku.

V obecné rovině lze diferencovat základní potřeby podle Abrahama H. Maslowa, který tyto potřeby popsal a strukturoval do hierarchicky sestaveného

žebříčku. Začátek tohoto žebříčku tvoří fyziologické potřeby, do kterých patří potřeba spánku, přijímání potravy, dýchání, rozmnožování a podobně. Pokud jedna z těchto fyziologických potřeb není uspokojena, jedinec soustředí veškerou sílu na uspokojení, všechny ostatní potřeby jsou odloženy do pozadí nebo přestávají existovat. Dalším místem v žebříčku jsou potřeby bezpečí a zajištění. Jak již z názvu vyplývá, patří sem potřeba bezpečí, jistoty, ale také jistého řádu, osvobození od strachu nebo pevné struktury. Nenaplnění těchto potřeb může vést jedince ke změně hodnotového žebříčku, ke změně pohledu na svět. V případě dětí je nenaplnění této potřeby velmi patrné. Strach v dítěti vzbuzuje potřebu vyhledávat náruč matky nebo jiné pečující osoby. Mezi další potřebu v žebříčku patří potřeba lásky a potřeba někam patřit. Potřeba cítit lásku matky, otce či jiné pečující osoby je velmi důležitá v prvních letech života dítěte. Tato sociální potřeba se následně transformuje do potřeby někam patřit, například do kolektivu dětí ve školském zařízení. Předposlední místo v žebříčku zaujímá potřeba úcty a ocenění. Jedná se o touhu po síle, úspěchu, také po svobodě a nezávislosti, která nás podněcuje k respektu k nám samotným a vlastní sebeúctě. Poslední místo v žebříčku potřeb je potřeba seberealizace. Jedná se o potřebu niterného naplnění něčeho, co dává smysl jeho existenci. Jedná se o velmi individuální potřebu, která se liší u každého jedince a nemůže být zcela naplněna (Maslow, 1954).

V souvislosti se základními potřebami dítěte diferencuje Dubowitz (in Smith, Fong, 2004) následující oblasti zanedbávání: zanedbávání výživy, zanedbávání ošacení, bezdomovectví, zanedbávání zdravotní péče, zanedbávání vzdělávání, neadekvátní dohled, zanedbávání ochrany dítěte před nebezpečím z okolního prostředí, emoční zanedbávání. Langmeier a Matějček (2011, str. 277) definují psychickou deprivaci jako „*neuspokojení základních psychických potřeb v závažné míře a po dosti dlouhou dobu.*“

Opětovaně se v souvislosti se sociální prací s rodinou potřeby dítěte definují dle Matějčka. Ten rozlišuje pět základních potřeb. Jedná se o potřebu stimulace, která má zajistit dítěte potřebný přísun adekvátních podnětů pro dítě zvenčí. Mezi další potřebu patří potřeba smysluplného světa. Jedná se o pravidla, řád a smysl v chaosu všech stimulů, které dítě vede k učení se z těchto situací. Další je potřeba životní jistoty a bezpečí, které zajišťují citové vztahy s lidmi nacházejícími v blízkém okolí dítěte. Důraz je kladen na úroveň jistoty, kterou dítě pociťuje v rodině, neboť si tím vytváří

sebejistotu a sebevědomí. Jako další potřeba je potřeba osobní hodnoty. Dítě přirozeně potřebuje být uznáváno, oceňováno a přijímáno. Uvědomování si vlastní hodnoty bývá označováno jako osobní identita. Poslední potřebou je potřeba životní perspektivy. Naplňování této potřeby umožňuje dítěti žít v čase, k něčemu směřovat či se o něco snažit. Tato potřeba představuje časový rozměr života. (Matějček, 1998)

2.4 Koncepce rodičovské odpovědnosti

Vztah mezi rodiči a dětmi lze charakterizovat jako vztah biologický, psychologický, sociální a právní. Mluvíme-li o právním vztahu mezi dětmi a rodiči, je potřeba si uvědomit, že dítě již není objektem tohoto vztahu, nýbrž je jeho subjektem, a to v závislosti na jeho věku, rozumové úrovni a vyspělosti. Důležitou a nenahraditelnou činností rodičů v životě dětí je výchova, jejímž působením se formuje osobnost každého jedince. Toto je důvodem, proč právní normy připouští jistou míru intervence státních orgánů do vztahu mezi rodiči a dětmi, a tím poskytují ochranu především dětem. (Hrušáková, Králíčková, 2006)

Pojem rodičovská odpovědnost Šínová a kol. (2016) definují jako náležitou péči ve vztahu k dítěti, zejména aktivní působení rodičů a vytvoření bezpečného prostoru pro vývoj dítěte.

Dle § 858 Občanského zákona je rodičovská odpovědnost institutem, který zahrnuje práva a povinnosti rodičů vůči nezletilému dítěti spočívající v péči o dítě, zahrnující především péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte, ochranu dítěte, udržování osobního styku s dítětem, zajišťování jeho výchovy a vzdělávání, určení místa jeho bydliště, zastupování a spravování jeho jmění. (zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový))

Z výše uvedeného ustanovení lze vyvodit, že rodičovská péče má pro dítě klíčový význam, jelikož je zásadně nenahraditelná, nezastupitelná a ku prospěchu dítěte.

2.5 Nositelé rodičovské odpovědnosti

Nositelé rodičovské odpovědnosti jsou podle § 865 Občanského zákona oba rodiče, přičemž každému náleží stejně. Nositelství zákon nepodmiňuje manželstvím ani společným soužitím obou rodičů. V souvislosti s různými životními situacemi se může stát, že rodičovská odpovědnost bude náležet jen jednomu z rodičů. V tomto případě hovoříme o koncentraci rodičovské odpovědnosti v osobě jednoho rodiče. Taková

situace může nastat, pokud jeden z rodičů nežije či není znám. V takovém případě náleží rodičovská odpovědnost druhému z nich a to v plném rozsahu. Stejná situace nastane, pokud bude jeden z rodičů rodičovské odpovědnosti zbaven. Bližší specifikaci rodičovské odpovědnosti pouze jednoho rodiče upravuje § 878 odst. 1 Občanského zákona. V situaci, kdy dítě nemá rodiče, tzv. nalezenec, nebo žádný z rodičů nemá rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu či jí byl zbaven nebo byl její výkon pozastaven, musí být dítěti jmenován poručník. (Šínová, Westphalová, Králíčková, 2016)

2.6 Výkon rodičovské odpovědnosti ve vztahu k dítěti

V jednotlivých ustanoveních občanského zákoníku můžeme nalézt bližší úpravu nejdůležitějších aspektů výkonu rodičovské odpovědnosti. Jedná se o § 880 - péče o dítě a jeho ochrana, osobní styk rodiče s dítětem - § 887, zastoupení dítěte - § 892 nebo péče o jmění dítěte § 896. (zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový))

Rodičovskou odpovědnost vykonávají rodiče ve vzájemné shodě a jsou přitom povinni dbát nejlepšího zájmu dítěte. Při rozhodování musí však mít na paměti, že dítě není pouhým objektem výkonu rodičovské odpovědnosti, nýbrž také aktivním subjektem, jež má právo podílet se na rozhodování o záležitostech, které se ho dotýkají. Rodiče by tudíž měly brát ohled na věk dítěte a jeho rozumovou vyspělost. (Hrušáková, 2017)

Rodičovská péče a výchova by měla vést dítě k osobní a hospodářské samostatnosti a nezávislosti, kdy bude postupně přenášena tato odpovědnost na dítě. *„Cílem péče o dítě, jako součásti rodičovské odpovědnosti, je zajistit řádný všestranný vývoj dítěte, jak tělesný, tak citový, rozumový a mravní, a tím mimo jiné zajistit, aby po dosažení svéprávnosti bylo dítě již samo schopno rozhodovat o svém životě a nést následky svého jednání. Učit děti samostatnosti a odpovědnosti je tak povinností, ale i právem rodičů. Tím, že je rodiče vychovávají k samostatnosti, tak je nejlépe chrání před nebezpečím“.* (Šínová, Westphalová, Králíčková, 2016, str. 73)

2.7 Vznik a zánik rodičovské odpovědnosti

V ustanovení § 858 Občanského zákona je uvedeno, že rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte, matka tudíž nabývá rodičovskou odpovědnost okamžikem narození dítěte. U otce vzniká rodičovská odpovědnost až uplatněním domněnky

otcovství či nabytí právní moci soudního rozhodnutí o jeho určení. Od tohoto okamžiku může povinnosti a práva k dítěti vykonávat. Pokud dojde k popření otcovství, všechna právní jednání takového muže jako zákonného zástupce zůstávají nedotčena. (Šínová, Westphalová, Králíčková, 2016, str. 72).

Ustanovení § 858 také stanoví zánik rodičovské odpovědnosti, která zaniká nabytím plné svéprávnosti dítěte (dovršení 18. rok věku). K zániku rodičovské odpovědnosti však může dojít i před dosažením zletilosti, například smrtí dítěte či rodiče. Dále může odpovědnost zaniknout, pokud nezletilé dítě uzavře sňatek. Rodičovské odpovědnosti se nelze vzdát a její trvání nebo rozsah může změnit pouze soud. (Šínová, Westphalová, Králíčková, 2016, str. 72).

2.8 Povinnosti a práva dětí a rodičů

Jednotlivá ustanovení Občanského zákona specifikují jednotlivá práva a povinnosti dětí a rodičů.

Práva rodičů dítěte:

- vybrat dítěti jméno a příjmení,
- určit místo pobytu,
- vychovávat dítě a vést směr jeho chování,
- zastupovat dítě v právních záležitostech,
- chránit soukromí dítěte,
- určit dítěti povolání v nejlepším zájmu dítěte.

Práva dítěte:

- právo na život a přežití - bydlení, životní úroveň, zdravotní péče, výživa,
- právo na osobní rozvoj - zábava, náboženství, přístup k informacím,
- právo na ochranu proti zneužívání, krutosti, proti separaci od rodiny, proti vykořisťování,
- právo na vyjádření svého názoru i ve věcech ovlivňujících jeho život.

Povinnosti rodičů:

- zajištění péče a zajištění potřeb dítěte - bydlení, obživa, zdravotní péče,
- zajištění povinné školní docházky dítěte,
- zabránit dítěti ve vedení nemravného a zahálčivého života,

- zabezpečení dohledu nad nezletilým dítětem,
- plnění zákonných povinností,
- spolupráce s orgány a institucemi zajišťujícími péči o děti.

Povinnosti dětí:

- řídit se pokyny rodičů, případně jiných pečujících osob,
- neprovádět rasismus a šikanu,
- chránit zdraví a majetek sebe i ostatních,
- ctít a respektovat své rodiče. (zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový))

2.9 *Participační práva dítěte*

Při výkonu rodičovské odpovědnosti hrají důležitou roli také participační práva dítěte. Tyto mají zajistit, aby se dítě podílelo na rozhodování o svých záležitostech. Tyto právo vychází u Úmluvy o právech dítěte, konkrétně čl. 12 a výrazně posiluje právní postavení dítěte. Článek 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte zní: „*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost, odpovídající jeho věku a úrovni.*“ (OSN, 1989)

Občanský zákon upravuje dvě rozdílné možnosti dítěte vyjádřit svůj názor. Jedná se o právo dítěte na informace a vyjádření vůči jeho rodičům a právo dítěte být slyšeno ve vztahu ke státním orgánům. Obě tyto práva vycházejí z výše uvedeného článku Úmluvy o právech dítěte. Právní úprava participačních práv dítěte vychází mimo mezinárodní úmluvy také z několika vnitrostátních právních předpisů, například § 100 odst. 3 Občanského soudního řádu nebo § 8 odst. 2 a 3 Zákona o sociálně právní ochraně dětí. (Šínová, Westphalová, Králíčková, 2016)

Aby dítě mohlo vůbec tato práva vykonávat, je nutné, aby bylo řádně informováno o záležitostech, jež se ho dotýkají. Takovéto informace by měly být vždy dítěti poskytnuty s ohledem na jeho rozumovou vyspělost a věk. Před sdělením jeho názoru by pak dítěti měla být dána možnost porady a vysvětleny veškeré důsledky jeho sdělení. Poskytnou dítěti potřebné informace, mají povinnost nejen rodiče, nýbrž i soud. (Hrušáková, 2017)

2.10 Výchova dítěte

Výchova dítěte úzce souvisí s jeho osobní péčí a rovněž i ochranou dítěte, jak uvádí Westphalová. (2016)

Podle ustanovení § 884 zákona č. 89/2012, Občanského zákoníku mají rodiče rozhodující úlohu ve výchově dítěte. Dále zmíněný zákon neopomíná, že rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem, obzvláště pokud se jedná o způsob života a chování v rodině. Westphalová (2016) blíže toto specifikuje, když uvádí, že jako vzor můžeme na dítě působit při dodržování právních a morálních norem, pravidel soužití, ochrany životního prostředí, otázky mezilidských vztahů apod. K výchovným prostředkům zákon určuje, že mají být použity pouze v podobě a míře takové, která je přiměřená okolnostem, neohrožuje zdraví dítěte ani jeho rozvoj a nedotýká se lidské důstojnosti dítěte.

Ve výchově je kromě rodičů zastoupena i řada dalších pedagogických pracovníků, mezi které Westphalová (2016) řadí učitele, vychovatele, vedoucí zájmových kroužků, psychology, trenéry.

Ve výchově může být zasažena také potížemi, které Matoušek a Pazlarová (2016) rozdělují do následujících kategorií:

- výchova ohrožující zdárný vývoj, zdraví či život jedince
- nedostupnost rodičů
- nestálost, nečitelnost reakcí rodičů
- nedostatečné sledování činností dětí
- protichůdné výchovné působení
- výchova v nesouladu se společenskými normami

2.11 Vzdělání dítěte

Listina základních práv a svobod čl. 33 odst. 1 garantuje, že každý má právo na vzdělání, přitom určuje, že školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. (od 1. 1. 2017 deset let). (Listina základních práv a svobod, 1992)

Podle Zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, určuje § 22 následující povinnosti zákonným zástupcům dětí:

- zajistit, aby dítě navštěvovalo řádně školu nebo školské zařízení,

- na vyzvání ředitele školy nebo školského zařízení se osobně zúčastnit projednání důležitých otázek týkajících se vzdělávání dítěte,
- informovat školu a školské zařízení o změně zdravotní způsobilosti dítěte nebo jiných podstatných skutečnostech, které by mohly mít dopad na průběh vzdělávání,
- dokládat důvody absence dítěte ve vyučování v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem. (zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon))

Sociálně právní ochrana dětí se dle ustanovení § 6 písm. c zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí vztahuje na děti, které zanedbávají školní povinnou docházku. V případě, že rodiče ohrožují vývoj dítěte tím, že mu umožní vést zahálčivý nebo nemravný život, je tato situace ošetřena Trestním zákoníkem (§ 201 TrZ). (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

V případě, že dítě se rozhodne po ukončení povinné školní docházky pokračovat ve studiu, tak rodičovská odpovědnost by měla být vykonávána v souladu se zájmy dítěte, jak praví Občanský zákoník odst. 1.

Dle odst. 2 stejného zákona by rodič před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, měl dítěti sdělit vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti.

3 VYMEZENÍ OHROŽENÝCH RODIN

Tato kapitola vymezuje teoretické poznatky o problematice rodin s dětmi, které jsou ohroženy například nějakou nepříznivou sociální situací. Jsou vysvětleny pojmy, jako je ohrožená rodina a ohrožené dítě. Rovněž jsou zmíněná rizika ohrožující vývoj jedince, mezi které řadíme týrání, zneužívání a zanedbávání. Vzhledem k tomu, že zanedbávání je patrně nejčastějším typem špatného zacházení s dětmi, jak uvádí Langmaier a Krejčířová (2007), bude v textu podrobněji rozepsáno. Pro hlubší poznání problematiky je dále popsána sociální práce v rukou orgánu sociálně právní ochrany dětí, který je hlavním vykonavatelem a dozorcem nad dětskými právy. Je brán jako nejhlavnější orgán, který se jako první prostřednictvím sociálního pracovníka setká s rodinou a dítětem, aby řešil jejich situaci. Případně navazuje spolupráci s dalšími subjekty zaměřenými na práci s rodinou, které jsou v následujícím textu taktéž popsány.

3.1 *Ohrožené dítě*

Obecně lze použít definici Matouška (2016), že ohrožené dítě je takové, jehož základní potřeby nejsou naplněny nebo je ohrožené jejich naplňování. Stejný autor doplňuje, že v našich domácích podmínkách je většinou dítě vystavené nevhodnému zacházení, dítě vyrůstající v deprivujícím prostředí, dítě vyrůstající mimo vlastní rodinu, dítě s poruchami chování. Deprivace je dle Matouška (2016) stav, kdy je dítě zbaveno možnosti uspokojovat své potřeby. Matoušek (2014) doplňuje, že dítě nemusí strádat jenom v základních potřebách, může mít například špatné podmínky pro své vzdělávání, chybí dostatečná zdravotní péče, může být vystaveno dalším nepříznivým vlivům souvisejícím s tzv. subkulturou extrémní chudoby.

Řada autorů mezi závažné druhy ohrožení dítěte řadí zanedbávání, týrání a zneužívání, též označovaný jako syndrom CAN (Matoušek a Pazlarová, 2014a, Langmaier a Krejčířová, 2007, Krejčířová 2017). Jako další typ ohrožení uvádí Matoušek (2014) nevhodné životní podmínky. K těm stejný autor uvádí, že zdrojem nepříznivých vlivů mohou být podmínky, v nichž rodina/dítě žije. Například v bytě se netopí, dítě nemá dostačující oblečení nebo jídlo. Autor ale vyvrací, že by se jednalo o zanedbávání dítěte, nýbrž hovoří o životě v nevyhovujících podmínkách zapříčiněné chudobou, která má nepříznivý vliv na všechny členy rodiny.

Zanedbávání autoři Langmaier a Krejčířová (2007) definují jako vážné opomíjení rodičovské péče nezbytné pro tělesný a duševní vývoj dítěte. Autoři dále dělí zanedbávání na tělesné, zdravotní, výukové či kulturní a emoční (psychická deprivace).

Biskup (2001) doplňuje ze zdravotního hlediska, že u zanedbávaných dětí je charakteristická: retardace vývoje, včetně netypického průběhu růstové křivky, absence dítěte při pozvání na systematickou prohlídku, absence při depistážích a očkovacích programech, ignorace doporučených diagnostických a léčebných postupů, vyšší úrazovost. Pro získání objektivního názoru na péči o dítě doporučuje Biskup (2001) opakované návštěvy v bytě rodiny a prohlédnutím si místa, kde se dítě učí, stravuje a spí.

Pemová a Ptáček (2012) uvádí, že ohrožení dítěte vzniká obvykle jako důsledek selhání jedné nebo více funkcí rodiny ve vztahu k dítěti. Stejní autoři doplňují nejčastější důvody selhání, a to je částečná nebo úplná absence základních rodičovských schopností a dovedností; špatná sociální situace rodiny, která rodičům neumožňuje poskytnout vhodnou péči odpovídající potřebám zdravého vývoje dítěte a zdravotní problémy rodičů.

3.2 Ohrožená rodina

Matoušek (2016) uvádí, že někdy se termín ohrožená rodina užívá pro rodinu, která má vážné těžkosti ve vnitřních, resp. vnějších interakcích. Dunkovský (1999), Bechyňová a Konvičková (2011) rozeznávají následující rizikové faktory, které mohou rodinu ohrozit:

- Rizikové faktory rodiny – rodiče, nebo jeden z rodičů, žili v dětství v dysfunkční rodině nebo v zařízení pro výkon ústavní výchovy, závislost na návykových látkách, nízké vzdělání, dlouhodobá nezaměstnanost, dluhová a bytová problematika, apod.
- Rizikové faktory prostředí, ve kterém rodina žije – například rodina žije v sociálně vyloučené komunitě, v lokalitě s vysokou mírou nezaměstnanosti, vysokou mírou kriminality, apod.

Metodické doporučení č. 9 (2009) řadí mezi nejčastější potíže ohrožených rodin následující oblasti: sociokulturní znevýhodnění rodiny a jeho projevy, zdravotní znevýhodnění některého z členů rodiny, ohrožení chudobou a sociálním vyloučením, nedostatek schopností a dovedností (příp. motivace, zejména v oblasti uplatňování

rodičovských kompetencí) a vztahové problémy, výchovné a výukové problémy dětí s nebo bez zjevné vazby k okolnostem, odebrání dětí z rodiny do ústavního zařízení a podporu rodičů v dosažení návratu dítěte zpět do rodiny. (MPSV, 2009)

3.3 Sociálně právní ochrana dětí

Dle ustanovení § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí se sociálně právní ochranou rozumí především:

- ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Dále stejný zákon upravuje v ustanovení § 6, na které děti se vztahuje sociálně-právní ochrana. Jedná se především o děti, jejichž rodiče neplní povinnost plynoucí z rodičovské odpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Týž ustanovení rovněž neopomíjí děti, které jsou ohroženy tím, že vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo jsou ohroženy závislostí. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Pemová a Ptáček (2012) uvádí, že sociálně právní ochranu dětí můžeme vnímat jako centrálně garantovanou, ale lokálně provozovanou. Z toho vyplývá, že sociálně právní ochrana dětí je garantovaná státem prostřednictvím státní správy, ale přímo realizovaná sociálními pracovníky na místní úrovni.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí uvádí, že předním hlediskem sociálně právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a vzájemné právo dětí a rodičů na rodičovskou výchovu a péči. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

3.4 Orgány zodpovědné za ochranu dětí

SPOD dle zákona zajišťují orgány sociálněprávní ochrany dětí, mezi které patří: a) obecní úřady, b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností, c) krajské a magistrální úřady, d) Ministerstvo práce a sociálních věcí e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Zákon o SPO dále upravuje výkon sociálně-právní ochrany dětí nejenom orgány sociálně-právní ochrany dětí, ale i jinými subjekty, které nejsou orgány sociálně-právní ochrany dětí. Dalšími subjekty poskytujícími sociálně-právní ochranu dětí jsou: a) obce v samostatné působnosti (vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí), b) kraje v samostatné působnosti (rovněž vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí), c) komise pro sociálně-právní ochranu dětí, d) další právnické a fyzické osoby, které mají pověření. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

3.5 Klíčové kompetence pracovníků OSPOD

Matoušek, Pazlarová (2016, str. 45-46) vymezuje kompetence, které by měl mít pracovník OSPOD. Jedná se o způsobilost:

- *„určit vlivy vyvolávající sociální problémy jednotlivých lidí a dalších subjektů (skupin, rodin, komunit) i formy těchto problémů,*
- *komunikovat s uživatelem (jazykem pro něj srozumitelným, s přiměřenou mírou angažovanosti), spolupracovat s ním na definici jeho potřeb a na plánu intervence/péče,*
- *přímo poskytovat služby, jejichž cílem je často řešení náročné životní situace uživatele/jeho rodiny,*
- *kooperovat s jinými pracovníky ve vlastní organizaci, případně být partnerem v týmu pro jiné specialisty a umět vůči nim definovat svou roli (např. vůči lékařům, pedagogům, psychologům, soudcům, policistům),*
- *orientovat se v organizačních a komunitních vazbách, umět je posilovat a využívat pro svou práci,*
- *orientovat se v právním a ekonomickém rámci profese - hodnotit průběh i výsledky programů,*
- *řešit etická a další dilemata, do kterých pracovníka jeho práce přivádí.*

Protože sociální pracovník OSPOD pracuje s ohroženými dětmi a rodinami potřebuje mít navíc způsobilost:

- *hodnotit míru ohrožení dítěte a hodnotit vlivy, které toto ohrožení způsobují,*
- *hodnotit fungování rodiny vůči dítěti,*

- *do toho patří zhodnocení materiálních podmínek života rodiny, výchovných metod rodičů i kvality vztahů jak „uvnitř“ rodiny, tak navenek - rozpoznat, kdy rodič nemá zájem o dítě,*
- *podpořit jednoho rodiče v oprávněných nárocích kladených na druhého rodiče (včetně nároku na výživné),*
- *hodnotit vliv výchovného prostředí na dítě umístěné v ústavním zařízení,*
- *intervenovat v rodině takovým způsobem, aby intervence míru existujícího ohrožení dítěte snížila nebo toto ohrožení eliminovala,*
- *zprostředkovat dítěti optimální náhradní péči v případě, kdy dosavadní péče ohrožuje a není možné dosáhnout jejího zlepšení,*
- *ovlivnit průběh rozvodu rodičů tak, aby minimalizoval nepříznivý dopad rozvodu na dítě,*
- *rozpoznat pokusy klientů o zneužívání systému dávek a služeb,*
- *při práci s mnohoproblémovými rodinami pomoci těmto rodinám stanovit priority v jejich potřebách, podpořit vlastní zdroje rodiny při řešení těchto potřeb, případně zprostředkovat využití jiných zdrojů.“*

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí dle §52, odst. 1 umožňuje sociálním pracovníkům příslušného OSPOD navštěvovat dítě a rodinu v místě, kde bydlí, a sledovat, v jakých podmínkách dítě, resp. jeho rodina žije. Také se návštěvy vztahují na další sociální prostředí jako je škola, školské zařízení, zařízení poskytovatele zdravotních služeb, zaměstnání nebo další prostředí, kde se dítě zdržuje. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

§12 odst. 1 zákona o SPOD dává sociálním pracovníkům velkou pravomoc - uložení povinnosti využít pomoc odborného poradenského zařízení rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, a to v případě:

- *jestliže rodiče nezajistili dítěti odbornou pomoc, přestože dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc dítěti předtím doporučil;*
- *především tehdy, kdy nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)*

Dle §12 odst. 2 zákona o SPOD je pracovník OSPOD povinen poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Mezi další kompetence pracovníků SPOD patří dle § 13 odst. 1

- N
- napomenutí – v případě tohoto výchovného opatření OSPOD vhodným způsobem napomene dítě, rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu, kteří narušují jeho řádnou výchovu. Podle Hrušákové (2015) má význam dítě napomenout za situace, kdy je na takové úrovni rozumové a mravní vyspělosti, která mu umožní uvědomit si nevhodnost svého chování, popřípadě jeho následky.
- dohled – u tohoto výchovného opatření OSPOD stanoví nad dítětem dohled, jenž je prováděn za součinnosti školy, případně dalších institucí. K tomuto výchovnému opatření by OSPOD měl přikročit až tehdy, jestliže se předchozí napomenutí minulo účinkem, eventuálně u závažnějších poruch chování nezletilého či jeho rodičů. 81
- omezení – toto výchovné opatření spočívá v uložení takových omezení dítěti, rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu, která mají zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu. Zákon tu uvádí i demonstrativní výčet, mezi který řadí zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Dle § 14 mohou pracovníci OSPOD podat návrh k soudu za účelem opatření na ochranu dětí: na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti anebo omezení nebo pozastavení jejího výkonu; na nařízení ústavní výchovy; na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy; na svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěřeni a na zrušení rozhodnutí o svěřeni dítěte do tohoto zařízení; na nařízení výchovného opatření; na přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy; pozastavení výkonu povinnosti a práva péče o dítě u nezletilého rodiče; na zachování povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku s dítětem u rodiče omezeného ve svéprávnosti; na zbavení

rodiče práva dát souhlas k osvojení nebo dalších povinností a práv osobní povahy, zbavil-li soud rodiče rodičovské odpovědnosti. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

3.6 Metody a nástroje v SPOD

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon o SPOD) nabízí příklady nástrojů a postupů sociální práce, které jsou žádoucí při výkonu sociálně-právní ochrany. Patří mezi ně vyhodnocování situace dítěte rodiny, tvorba Individuálního plánu ochrany dítěte, svolání případové konference a obsáhlá poradenská činnost SPOD. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

3.6.1 Vyhodnocování situace dítěte rodiny a individuální plánování ochrany dítěte

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen podle § 10 odst. 3 písm. c) a d) zákona o SPOD pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a zpracovat na základě tohoto vyhodnocení individuální plán ochrany dítěte, tzv. IPOD. IPOD dle zákona vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte a případně dalšími odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny a stanoví časový plán pro provedení těchto opatření. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

3.6.2 Případové konference

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je dále povinen podle § 10 odst. 3 písm. e) zákona o SPOD pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou zodpovědnou za výchovu dítěte. Zákon dále zmiňuje okruh osob, které mohou být přizvány na konferenci. Jedná se například o zástupce škol, školských zařízení, zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob, a dalších. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

Matoušek a Pazlerová (2014a) uvádí, že případová konference užitečným nástrojem v situacích, které ohrožují sociální status členů rodiny. Autoři navrhují svolat případovou konferenci vždy, když je potřeba vyhodnotit situaci dítěte a získat informace z různých úhlů pohledu pro další práci s ním; když je potřeba sladit spolupráci v okolí dítěte; koordinovat

péči a rozdělit odpovědnosti; když je třeba sjednotit postup všech zúčastněných a rychle koordinovat práci s dítětem v ohrožení.

3.6.3 Poradenská činnost

Obecní úřad obce s rozšířenou působností pomáhá rodičům dle § 11 odst. písm. a) a e) při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o postižené dítě, pořádá přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovu, poskytuje pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a při vymáhání plnění vyživovací povinnosti k dítěti, včetně pomoci při podávání návrhu k soudu. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

4 SOCIÁLNÍ SLUŽBY

V okamžiku, kdy rodina není schopna plnit všechny své přirozené funkce, je možná intervence ze strany státu či jiných zainteresovaných subjektů.

Cílem kapitoly je vymezit pomoc ze strany státu rodinám prostřednictvím sociálních služeb.

4.1 *Definice sociálních služeb*

Sociální služby řadíme mezi veřejné služby. Jsou to takové služby, které jsou poskytovány v zájmu společnosti a jsou financovány z veřejných rozpočtů. Více než jiné služby jsou podrobněji definovány legislativou, což znamená, že jsou více závislé na politickém rozhodování státu, krajů a obcí. (Matoušek, 2007)

Sociální služby jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným a mají za cíl zlepšit kvalitu jejich života či je v co největší možné míře do společnosti začlenit. Zohledňují nejen osobu uživatele; nýbrž i jeho rodinu; skupiny, do nichž patří případně zájmy širšího společenství. (Matoušek, 2007)

Sociální služby se řídí zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který ho v § 3 definuje jako „*činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevenci sociálního vyloučení.*“ (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Kvalita sociálních služeb je garantována dodržováním Standardů kvality sociálních služeb, které jsou pokusem o formulaci ideálu dobré praxe. Jejich dodržování opět vychází ze zákona o sociálních službách. Standardy kvality sociálních služeb se dělí do tří okruhů na procedurální standardy, personální standardy a provozní standardy. (Matoušek, 2007)

4.2 *Sociální služby v systému sociální ochrany*

V rámci sociálního státu byly v současných evropských státech vytvořeny také další způsoby sociální ochrany znevýhodněných, než jakým je přímé poskytování sociálních služeb. V principu jsou dva.

První způsob sociální ochrany znevýhodněných osob spočívá v povinném pojištění občanů pro případ sociálních událostí. Zde se předpokládá, že tyto události

jedinec vlastními silami nezvládne a má tedy možnost se pro takového případy dobrovolně připojistit, popřípadě je zde také možnost příspěvku od zaměstnavatele.

Druhým způsobem je poskytování dávek znevýhodněným občanům od státu. Jedná se o situace, na které se nepojišťovali, ale pomoc z veřejných rozpočtů je žádoucí a nutná. (Matoušek 2007)

Výše uvedené způsoby sociální ochrany je potřeba ladit, pokud má být sociální politika státu efektivně uplatňována.

Sociální služby poskytují ochranu občanům tím, že v jejich prospěch něco konají. Jsou poskytovány veřejnoprávními či soukromoprávními institucemi. Za soukromoprávní instituce jsou považovány neziskové organizace, kde je však stát garantem dodržování základních lidských práv a je zároveň povinen prověřovat jejich činnost. (Matoušek 2007)

4.3 Základní druhy sociálních služeb pro rodiny s dětmi

Mezi základní druhy sociálních služeb dle právní úpravy, zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, patří:

- poradenství,
- sociální péče,
- sociální prevence.

Sociální služby mohou být poskytovány formou ambulantní, terénní a pobytovou. Ambulantní znamená, že klient dochází na místo poskytování služby. Terénní forma je poskytována v přirozeném prostředí klienta a pobytovou formou se rozumí poskytování služeb, které je spojeno s ubytováním klienta v zařízení, které služby poskytuje. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Sociální poradenství zahrnuje podle § 8 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách základní a odborné poradenství. Základní sociální poradenství poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace a je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb. Odborné poradenství je zaměřeno na potřeby jednotlivých sociálních skupin. Cílová skupina „rodiny s dětmi“ by mohla využít poradenství například v občanských, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Služby sociální péče mají pomáhat zajistit osobám fyzickou a psychickou soběstačnost a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

V péči o ohrožené rodiny mohou hrát roli následující služby sociální prevence – telefonická krizová pomoc, rané péče, azylové domy, domy na půl cesty, kontaktní centra, služby krizové pomoci, intervenční centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, terénní programy atd. Cílem sociální prevence je zabránit sociálnímu vyloučení osob, ke kterému by mohlo dojít v důsledku krizové sociální situace, životními návyky a způsoby života vedoucími ke konfliktu se společností, jak uvádí § 53 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Klíčovou službou je služba sociální prevence v podobě sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi obsahují tyto základní činnosti dle § 30:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálně terapeutické činnosti,
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

5 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

V okamžiku, kdy rodina není schopna plnit všechny své přirozené funkce, a je tedy nefunkční, je možná intervence ze strany veřejné správy či jiných zainteresovaných subjektů, např. sociálních služeb nebo pověřených osob k výkonu sociálně právní ochrany dětí. Cílem kapitoly je představit sociální práci s rodinou uskutečňovanou sociálním pracovníkem, který pracuje na zlepšení rodinného fungování založeného především na kvalitní interakci mezi jednotlivými členy rodiny.

5.1 Vymezení sociální práce s rodinou

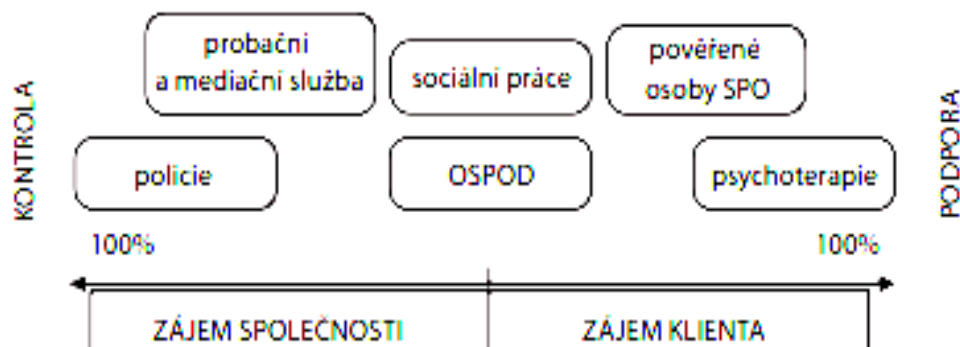
Cílem práce s rodinou by měla být snaha o zabezpečení nabídky účinné podpory a pomoci s řešením, co nejširšího spektra problémů, které rodinu zatěžují, a které mohou být tímto způsobem zmírněny. Mezi dílčí cíle při poskytování služeb pro rodinu patří umožnit členům rodiny setrvat nebo se navrátit do jejich přirozeného prostředí, předcházet sociálnímu vyloučení rodin, podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků jako prevenci rozpadů rodin, pomáhat hledat řešení při konfliktech a problémech v partnerském a rodinném soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny, pomáhat rodičům při výchovných problémech a péči o děti. (MPSV, 2009). Matoušek a Palzarová (2014b) uvádí, že strategii pomáhajícího má určovat povaha problémů rodiny a povaha zdrojů. Pemová a Ptáček (2012) uvádí, že intervence v rodině se musí zaměřovat na rodinu jako na sociální a komunikační systém.

Matoušek (2013, str. 119) uvádí, že „*Návštěva v rodině je návštěva profesionála v rodině, která je obvykle součástí rodinné terapie. Jejím cílem je sblížit terapeuta s rodinou, jednak mu má umožnit vhléd do fungování rodiny a do prostředí, v němž rodina žije. Podmínkou jeho vykonání je souhlas dospělých členů rodiny*“. Tentýž autor doporučuje, aby se po první návštěvě v rodině sociální pracovníci vyvarovali ukvapených soudů a tendencí poukazovat na to, co se v rodině dělá špatně a radit, jak by se to mělo správně dělat.

Gardner (2008) k intervenčním postupům při práci s rodinou uvádí, že musí být systematizované a členěné do individuálních, krátkodobých a reálných cílů. Zároveň stejný autor klade důraz na průběh intervence, při které je nezbytné sledovat a pojmenovávat i drobné dosažené změny, včetně zohlednění názorů dětí a členů rodiny.

Dle Matouška a Pazlarové (2014b) má být pomáhající profesionál partnerem rodiny. Současně autoři uvádí, že rodiče a větší děti mají být konfrontováni se svou odpovědností. Stejní autoři uvádí, že rodina taktéž potřebuje jak materiální (např. potravinové banky), tak nemateriální podporu a pomoc. Pemová a Ptáček (2012) doplňují, že klient potřebuje radu či potřebnou informaci od sociálního pracovníka, nikoliv jeho aktivitu. Jako další intervenci autoři uvádí pomoc při řešení problémů vhodným informováním sociálního pracovníka o možných variantách a alternativách. Další možnost pomoci je v doprovázení klienta při obtížné situaci (Pemová, Ptáček, 2012).

Autorka Beaufortová (2002) představuje ve své stejnojmenné publikaci metodu Videotrénink interakcí. Tuto metodu popisuje autorka jako krátkodobou a intenzivní formu pomoci, kde centrálním tématem intervence je podpora a rozvoj komunikace, popř. její obnovení, pokud již došlo k jejímu narušení, prostřednictvím videozáznamu. Cílem této metody je na jedné straně detekovat existující silné stránky, na straně druhé pomoc rodičům osvojit si nové poznatky, strategie a dovednosti k podpoře funkčního a úspěšného kontaktu s dítětem, který je podmínkou dobré komunikace v rodině a tím i dobrého rodinného klimatu, nezbytného pro harmonický vývoj dítěte. (Beaufortová, 2002)

Obrázek 1: Vymezení pojmů kontrola a podpora v sociální práci (Pemová, Ptáček, 2012)

5.2 Podpora rodiny v kontextu zvyšování rodičovských kompetencí

Dle Bechyňové a Konvičkové (20011) je důležité mít v rodině zorganizovaný čas, kdy je v rodině čas na práci (i školní povinnosti), na odpočinek, hru a výchovu. Matoušek a Pazlarová (2014b) doporučují při práci s rodinami sestavit za pomoci

pracovníka plán rodiny zaměřený na rodinné akce, údržbu a úklid domácnosti, akce ve škole, návštěvy u lékaře, kontakty s institucemi, oslavy svátků a narozenin apod. Matoušek a Pazlarová (2014) jako přímou účast pracovníka uvádí na nákupu a přípravě jídla nejlepší variantu intervence. Vede tak k ritualizaci společného jídla, aby ho rodina udržovala, resp. vytvořila, pokud ho nemá.

Jako jednu z možností podpory rodiny uvádí Bechyňová a Konvičková (2011) nácvik různých možností rodičovského chování v konkrétních situacích. Jako příklad uvádí autorky příchod ze školy, pomáhání dětem při jídle, při školní přípravě apod.

5.3 Sociální pracovník při práci s rodinami a dětmi

Obecně jsou činnosti sociálního pracovníka upraveny v ustanovení § 109, Zákona č. 106/2008, o sociálních službách následovně: sociální pracovník vykonává sociální šetření; zabezpečení sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče; sociálně právní poradenství; analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti; odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence; depistážní činnost; poskytování krizové pomoci; sociální poradenství a sociální rehabilitace; zjištění potřeb obyvatel obce a kraje a koordinace poskytování sociálních služeb. (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách)

Gulová (2011, srov. Matoušek, Pazlarová, 2014b) uvádí při práci s rodinami, že sociální pracovník by neměl opomíjet kulturní a hodnotovou orientaci rodiny a uspokojení jejích potřeb.

Harden (2011) se zabývá interpersonální dovednostmi sociálních pracovníků, které usnadňují interakci s dospělými a dětmi. Zahrnuje mezi ně empatické reakce (sdílení toho, co člověk cítí a prožívá), bezpodmínečné pozitivní přijetí, upřímnost (zobrazování, kdo jste čestným způsobem), aktivní naslouchání a schopnost pomáhat řešit problém nebo zvládat krizi. Dále stejný autor, který vychází z teorie C. Rogerse, doplňuje, že kromě mezilidských dovedností, by si měl být sociální pracovník také vědom jedinečných charakteristik procesu interakce dítěte s dospělým a porozuměním jedinečných vlastnostem dětí. Děti mají velmi nepatrnou moc a často nevěří, že jsou zapojeny do dobrovolných spravedlivých mezilidských vztahů s dospělými. Kromě toho děti v systému péče o děti jsou často vůči dospělým podezíravé, protože jejich zkušenosti s dospělými jsou urážlivé a mají

schopnost narušit jejich rodiny. Kromě toho děti nemají kognitivní ani zvládací schopnosti, které jim umožňují plně porozumět jejich životním okolnostem. Děti mají taktéž různé temperamenty, díky nimž jsou více či méně přístupné sociální interakci. A konečně, protože se děti neustále vyvíjejí, strategie používané k jejich zapojení se mění v závislosti na jejich věku a vývojové úrovni. Při práci s dětmi jsou užitečné následující obecné zásady zapojení:

- jednat s nimi ve stejné úrovni očí (pokrčit se k nim),
- uzpůsobit volbu komunikace, např.: formu hry, příběhu, básně, rapová hudba nebo uměleckých aktivit,
- pečovat o děti způsobem vhodným pro jejich „nasycení“, s uvážlivým dotykem, poskytováním malého dárku, okamžitou reakcí na jejich potřeby a pečováním o jejich myšlenky, zájmy a přání,
- následovat vedení dítěte (naslouchat poselstvím dítěte a na základě toho určovat, jaká má být směrnice, jak řídit chování a jak hluboce řešit pocit),
- být důvěryhodný (být věrný svému slovu; dodržovat schůzky; sledovat záležitosti, na kterých se dohodli).

Matoušek a Pazlarová (2014b) uvádějí, že sociální pracovník při práci s rodinami má mít soubor kompetencí ve znalostech a dovednostech, které se mohou týkat: relevantní legislativy, dluhové problematiky, bytové problematiky, nároků na dávky, zaměstnání dospělých, školních problémů dětí, poruch duševního zdraví dospělých a dětí, závislostí (alkohol, drogy, hráčství), komunikace a řešení sporů, domácího násilí, výchovy dětí, vedení domácnosti.

Řezníček (1994) k roli sociálního pracovníka uvádí, že by měl být zprostředkovatel návazných služeb pro rodinu. Načež zprostředkování služeb klientům spočívá v zajištění kontaktu klienta se sociálními zařízeními a jinými zdroji pomoci, které klient aktuálně potřebuje. Dle autora sociální pracovník zde vykonává roli situačního diagnostika, odhadce dostupných zdrojů pomoci, informátora klienta a koordinátora osob, které mají účast na práci s klientem.

5.4 Profesní předpoklady sociálního pracovníka

Sociální pracovník by dle Matouška (2003, str. 52-54) měl mít tyto obecné předpoklady a dovednosti:

- Zdatnost a inteligence, kdy se předpokládá, že člověk, který chce pomáhat druhým, respektuje své tělo, má touhu neustále obohacovat své znalosti, seznamovat se s novými teoriemi a technikami či studovat odbornou literaturu. Dále se předpokládá emoční a sociální inteligence, jež by měla být přirozenou složkou osobnosti.
- Přitažlivost vyplývající nejen z fyzického vzhledu, ale i z určité myšlenkové slučitelnosti, odbornosti, pověsti, nebo zdatnosti jednání s klientem.
- Důvěryhodnost, která se skládá z toho, jak klient vnímá smysl pro čestnost sociálního pracovního, srdečnost, otevřenost i jeho sociální roli. K důvěryhodnosti sociálního pracovníka přispívají složky, jakými jsou diskrétnost, spolehlivost, využívání moci a porozumění.
- Komunikační dovednosti, jež jsou pro pracovníka nezbytné v každé etapě jeho práce. Samy o sobě neposkytují klientovi pomoc, jsou však primárním prostředkem pro navázání vztahu s klientem. Jedná se o fyzickou přítomnost, nebo naslouchání, jehož cílem je zejména porozumění. Dále se jedná o empatii, což je určitá forma komunikace, která zahrnuje nejen naslouchání či porozumění, nýbrž i sdělování porozumění klientům. Dále sem můžeme zařadit i vyšší úroveň empatie, která jde o něco hlouběji a znamená, že se již pracovník dostal dále a je schopen jasně pochopit zážitky klienta, i přesto, že je sám klient plně nechápe. Takovýto druh empatie je důležitý, jelikož umožňuje odhalovat zdroje hlubinných pocitů klienta, kterých si on sám není vědom. Obecně lze říci, že empatie je součástí emoční inteligence a představuje schopnost vcítit se do pocitů a jednání jiné osoby. Mezi komunikační dovednosti sociálního pracovníka řadíme také analýzu klientových prožitků, tedy schopnost nalézt, vyjádřit či popsat klientovy zážitky, pocity a chování. Toto umožňuje konstruktivní práci s klientem.

6 VÝZKUMNÁ ČÁST

V následující kapitole jsou vysvětleny a zdůvodněny vybrané výzkumné strategie. Dále je odůvodněn výběr techniky sběru dat a metody zpracování dat. Rovněž je kapitola zaměřena na výběr výzkumného vzorku, je popsán průběh výzkumu a v neposlední řadě etická stránka výzkumu.

6.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo popsat, jak pomáhají sociální pracovníci rozvíjet a posilovat rodičovské kompetence ohroženým rodinám.

6.2 Výzkumné otázky

Na základě výzkumných cílů byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

- Jak přistupují sociální pracovníci k rodičovským kompetencím svých klientů?
- Jak působí sociální pracovníci na rodičovské kompetence?

6.3 Metoda výzkumu

V rámci tohoto výzkumu byl použit kvalitativní přístup, který umožňuje hlubší poznání pomoci sociálních pracovníků při rozvíjení a posilování rodičovských kompetencí ohroženým rodinám. Použitou metodu definuje Sedláková (2015), která uvádí, že kvalitativní přístup interpretativně vysvětluje subjektivní motivy a intence sociálního jednání aktérů. Důležité, při kvalitativním přístupu, je získat vhled, porozumění a orientaci do zkoumané problematiky (Ferjenčík, 2010), v mém případě do práce sociálních pracovníků při práci s ohroženými rodinami a dětmi. Jako pozitivní zvoleného přístupu vnímá Hendl (2016) osobní setkání tazatele s dotazovaným. Přístup s sebou nese i negativní aspekty, které autor spatřuje v časové náročnosti pro realizaci výzkumu. Při kvalitativní metodologii byl zvolen jako nástroj sběru dat položený rozhovor. Hendl (2016) uvádí, že z rozhovoru se lépe analyzují informace, neboť v přepisu rozhovoru se jednotlivá témata lehce lokalizují.

Podle Miovského (2006) si stanovíme po návrhu schématu okruhy otázek, na které se budeme respondentů ptát, eventuálně si můžeme dle potřeby a možnosti pořadí otázek upravovat a doplňovat případně dalšími otázkami, abychom tím maximalizovali výtěžnost rozhovoru.

Otázky k výzkumné části byly předem připravené a v případě dosáhnutí přesnější odpovědi bylo do rozhovoru vstoupeno doplňující otázkou. Okruhy otázek byly rozděleny na část, která zachycovala obecné informace o komunikačních partnerech. Další část byla již mířena konkrétně na výzkumné otázky. Seznam otázek rozhovoru se sociálními pracovníky a pracovnícemi je uveden v příloze č. 1.

6.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor, který tvoří sociální pracovníci, byl utvořen na základě záměrného výběru. Ti byli vybráni účelovým výběrem, načež museli splňovat podmínky registrované sociální služby pro sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, pověřené osoby poskytující sociálně-právní ochranu na základě rozhodnutí o pověření k výkonu takové činnosti nebo se jednalo o státní orgány vykonávající sociálně-právní ochranu dětí. Oslovení těchto zařízení mi nečinilo větší potíže, neboť se pohybuji 2 roky v praxi. Sociální pracovníky jsem oslovila s prosbou podílet se na výzkumu buď to telefonickým, nebo e-mailovým kontaktem.

Dalším kritériem výběru byla podmínka, že sociální pracovníci s výzkumem budou souhlasit. Můj výzkumný soubor tedy čítá 10 respondentů, z toho 9 žen a 1 muž. Všichni oslovení souhlasili s výzkumem a tvoří tak zároveň výzkumný soubor. Vzhledem k tématu výzkumu nebylo pohlaví pracovníků až tolik zásadní, podstatná byla jejich funkce sociálního pracovníka při práci s ohroženými rodinami a dětmi. Zároveň si ale uvědomuji, že například matka může se sociální pracovnící ženou řešit jiné výchovné otázky nebo k ní může zaujímat jiný vztah, což sebou nese i odlišný způsob komunikace, nežli by tomu bylo v případě sociálního pracovníka muže. Nejstarším respondentem je žena ve věku 45 let a nejmladšími dvěma ženám je 28 let. Průměrný věk respondentů je 29,6 let. Během výzkumného šetření nebyla zaznamenána žádná potíž s vybraným výzkumným souborem. Naopak zaregistrována byla jejich ochota, vstřícnost a součinnost při podílení se na výzkumu práce. Pro snadnější označení komunikačního partnera a komunikačních partnerek v textu bylo použito *generické maskulinum*, tj. užívání podstatných jmen rodu mužského pro souhrnné označení sociálních pracovníků a sociálních pracovníc. (Jiří Linhart a kolektiv, 2007)

Tabulka 1 – Základní informace o komunikačních partnerech

Respondenti /os. údaje	Pohlaví a věk	Vzdělání (titul)	Pracovní pozice
SP1	žena, 29 let	VŠ (Bc.)	Sociální pracovnice v NNO (pověření k výkonu SPOD)
SP2	žena, 45 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice v soc. službách (sociálně akt. služby pro rodiny s dětmi)
SP3	žena, 28 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice v soc. službách (terénní program, pověření k výkonu SPOD)
SP4	žena, 32 let	VŠ (Bc.)	Sociální pracovnice (doprovázející organizace pro pěstounské rodiny)
SP5	muž, 37 let	VŠ (Bc.)	Sociální pracovnice (doprovázející organizace pro pěstounské rodiny)
SP6	žena, 27 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice OSPOD
SP7	žena, 31 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice OSPOD
SP8	žena, 31 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice OSPOD
SP9	žena, 28 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice OSPOD
SP10	žena, 39 let	VŠ (Mgr.)	Sociální pracovnice OSPOD

Zdroj: vlastní výzkum

6.5 Realizace výzkumu

Rozhovory byly realizovány v průběhu ledna až února 2020. Výzkumný soubor tvořili sociální pracovníci vybrané organizace. Při realizaci výzkumného šetření byly osloveny dvě oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), OSPOD České Budějovice a OSPOD Český Krumlov. Dále byl soubor vybrán pomocí registru sociálních služeb, kde kritériem bylo vyhledat zařízení poskytující sociální služby rodinám a dětem ve městě České Budějovice nebo byly osloveny méně známé pověřené

osoby k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Kontakty na komunikační partnery byly získány přes webové stránky organizací. Schůzky pro realizaci rozhovorů byly domluveny předem přes e-mailovou poštu či telefonické spojení. Většina rozhovorů probíhala v kanceláři sociálních pracovníků, ve dvou případech bylo využito zázemí v místě mého pracoviště. Získaná data byla nahrávána po ústním souhlasu komunikačních partnerů na mobilní telefon na záznam zvuku. Průměrná délka rozhovoru s komunikačními partnery se pohybovala v rozmezí 45 – 90 minut.

6.6 Způsob vyhodnocování dat

Pro analýzu dat jsem zvolila postup otevřeného kódování. Švaříček a Šed'ová (2007, str. 211) tento způsob vyhodnocování výstižně definují: „*Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje*“. Hendl (2016) popisuje otevřené kódování následovně: „*Kódování znamená stále srovnávání fenoménů, případů, pojmů atd. a formulaci otázek ohledně textu (proces nepřetržitého srovnávání). Přitom se k částem empirického materiálu přiřazují označení neboli kódy, které jsou nejdříve pojmově velmi blízké textu a později se stávají stále abstraktnější.*“ Po zachycení rozhovoru na mobilní zařízení, jsem musela provést jeho doslovnou transkripci. To znamená, že jsem zvukový záznam převedla do textové podoby. Výsledky jsou představeny formou kategorizace dat v následující kapitole.

6.7 Etika výzkumu

Etická oblast při sběru dat byla ošetřena před zahájením samotného výzkumu. Před zahájením vlastního výzkumu byli komunikační partneři seznámeni s tématem a cílem diplomové práce. Všichni komunikační partneři s poskytnutím rozhovoru souhlasili a rozhovor byl tedy na bázi dobrovolnosti. Všichni komunikační partneři mi udělili ústní souhlas rozhovor nahrávat na mobilní zařízení. Důraz byl kladen především na to, že všechna sesbíraná data a informace jimi poskytnuté budou použity pouze pro potřebu zpracování této práce. Komunikačním partnerům bylo zaručeno zachování diskrétnosti a anonymity uváděním minimálních identifikačních údajů (identifikačním údajem je například věk a vzdělání) v prezentaci výzkumných dat – byly použity pouze zkratky pro komunikační partnery (SP – sociální pracovnice/sociální pracovník), věk, vzdělání a pracovní pozice.

7 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V následující kapitole je interpretace dat získaných z výzkumu a odpovědi na výzkumné otázky.

7.1 Analýza dat pomocí otevřeného kódování

Analýzou výsledků výzkumu realizovaného mezi komunikačními partnery vyvstaly 3 uvedené stěžejní kategorie, pomocí kterých se snažím odpovědět na výzkumné otázky:

- **Kategorie 1: Principy podpory rodiny**
- **Kategorie 2: Bariéry ve spolupráci při podpoře rodiny**
- **Kategorie 3: Podpora rodiny při zvyšování rodičovských kompetencí – metody a nástroje**

7.1.1 Kategorie 1: Principy podpory rodiny

Tato kategorie sumarizuje výpovědi odpovídající na první výzkumnou otázku – jak přistupují sociální pracovníci k rodičovským kompetencím svých klientů. Po podrobné analýze textu vyvstalo 10 kódů, které se u řady respondentů opakovaly nebo byly naopak zcela ojedinělé (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Kódy přiřazené ke kategorii číslo 1

Kódy/Respondenti	SP1	SP2	SP3	SP4	SP5	SP6	SP7	SP8	SP9	SP10
Vzájemná důvěra	•	•	•	•	•	•	•		•	•
Respekt	•		•	•						
Partnerství	•		•							
Empatie		•	•							
Bez předsudků									•	
Autentičnost					•					

Autorita								•	•	•
Motivace				•						
Mezioborová spolupráce	•		•			•		•		
Individuální přístup						•				

Zdroj: vlastní výzkum

Základními principy podpory rodiny při rozvoji rodičovských kompetencí dle komunikačních partnerů je vzájemná důvěra, respekt, partnerství, empatie, přístup bez předsudků, autentičnost sociálního pracovníka, autoritativní přístup, vůle klienta ke spolupráci, mezioborová spolupráce a individuální přístup pracovníka.

Budování vztahu důvěry bylo u většiny komunikačních partnerů stěžejním pojmem. Nejdůležitější kritérium pro vytvoření kvalitního, fungujícího vztahu mezi rodičem a sociálním pracovníkem je dle jejich mínění *oboustranná důvěra*. „Pracovníci s rodinou musí navázat dobrý kontakt a vztah, aby mohlo dojít k naplnění efektivní spolupráce s rodinou.“ (SP č. 10) „Je důležité navázat oboustrannou důvěru mezi pracovníkem a klientem.“ (SP č. 1) „Myslím si, že je velmi důležité navázat ten správný „vztah“ pracovník – klient. Musí být navázána důvěra.“ (SP č. 3)

Dle dvou komunikačních partnerek (SP č. 1 a SP č 4) je důležitým principem podpory rodiny *respekt* ke klientům a jejich potřebám. Jakýkoli zásah do situace rodiny by měl plně respektovat úroveň rodičovských kompetencí a zachovávat v co nejvyšší míře autonomii rodiny.

Rodina je v procesu v roli *partnera*, nikoli pasivního příjemce pomoci, tak jak to částečně zmínila komunikační partnerka SP č. 1 „Je třeba ke klientovi přistupovat jako k partnerovi.“ a následně doplnila SP č. 3, že „je důležité najít tu správnou hranici, aby se klient nestal na pracovníkovi závislý.“

Přístup k rodině by dle dvou komunikačních partnerek (SP č. 2 a SP č. 3) měl být *empatický*. Další principy byly již ojedinelé a uvedl to vždy jeden

z komunikačních partnerů. Jednalo se o přístup *bez předsudků, autentičnost, motivovanost ze strany rodiny a individuální přístup sociálního pracovníka k rodině.*

Na pracovišti OSPOD mnohokrát ani nejde navázat vztah pracovník x klient z důvodu, že rodiče orgán sociálně právní ochrany dětí využívají k moci, jak uvedla pracovnice SP č. 8: *„Problém je ten, že rodič nás vnímá jako ohrožení, používají nás k boji s tím druhým. Ten vztah mezi námi bývá i často nedobrovolný, že třeba jeden rodič s námi nechce spolupracovat a zase je to jiný oproti neziskovým organizacím, protože tam zase ty lidi chtějí jít, protože jim pomůžou. Sem zase prostě chodit moc nechtějí, já to беру i tak, že nás vnímají jako nějakou hrozbu.“* Lze z toho vyvodit, že pracovnice z tohoto důvodu přistupují při podpoře rodiny více *autoritativně*, jak uvedly 2 komunikační partnerky pracující na OSPOD.

Dalším principem je nutnost *mezioborové spolupráce* – např. se školou, která je institucí, kde dítě tráví nejvíce času. *„Důležitý je podle mě i kontakt se školou, je tam jistá dávka zodpovědnosti. Rodiče děti vozí do školy, vyzvedávají je, mluví s učiteli/ředitelem, dává jim to i trochu pocit důležitosti a nezastupitelnosti jako rodiče“* (SP č. 3) Vzniká zde prostor pro sjednocení náhledu na situaci rodiny, objektivní náhled na potřeby dětí, a tedy i nutnou míru podpory rodiny. Při uvědomění rodiče si této důležitosti spolupráce se školou, v něm může pracovník posilovat rodičovskou odpovědnost za vzdělání dítěte.

Z výše uvedeného vyplývá, že převážná většina sociálních pracovníků je přesvědčena, že pokud má dojít k podpoře při rozvoji rodičovských kompetencí rodičů, je potřeba vytvořit především vztah, který je založen na vzájemné důvěře a respektu mezi rodičem a sociálním pracovníkem. Neméně důležitým prvkem je rovněž určitá míra empatie a partnerství ze strany sociálního pracovníka. Akcent je kladen i na mezioborovou spolupráci a vytvoření tak podpůrné sítě služeb pro rodiny s dětmi.

Princip podpory rodiny v sobě nese řadu postojů ke klientovi, jimiž mohou být rodičovské kompetence posilovány. Při zkoumání této kategorie bylo zjištěno, že při práci sociálních pracovníků na rozvoji rodičovských kompetencí existují i úskalí a omezení, která znemožňují podporu rodiny. Z tohoto důvodu je třeba brát v potaz i

případné překonávání bariér, jež spolupráci brání. Na to naváže další kategorie, která je výzkumu zpracována.

7.1.2 Kategorie 2: Bariéry ve spolupráci při podpoře rodiny

Pomocí této kategorie je rozšířena výzkumná otázka – jak přistupují sociální pracovníci k rodičovským kompetencím svých klientů. Neboť z výzkumu vyvstaly i bariéry, které mohou bránit ve spolupráci při podpoře rodiny při rozvoji rodičovských kompetencí, považují za důležité je ve výsledcích výzkumu interpretovat (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Kódy přiřazené ke kategorii číslo 2

Kódy/Respondenti	SP1	SP2	SP3	SP4	SP5	SP6	SP7	SP8	SP9	SP10
Nízká inteligence rodičů			•		•				•	
Nemotivovanost		•	•	•				•	•	
Emoční vypjetí								•		
Předsudek vůči úřadům						•	•		•	•
Záporný vztah rodiny k pracov.		•			•				•	•
Nedobrovolnost					•			•		
Špatný přístup pracovníka		•								
Mezigenerační přenos chování	•			•	•					

Zdroj: vlastní výzkum

Jako překážky komunikační partneři při posilování rodičovských kompetencí uváděli nízkou inteligenci rodičů, nemotivovanost, emoční vypjetí v rodině, předsudek rodiny vůči úřadům (OSPOD), záporný vztah rodiny k pracovníkovi, nedobrovolnost, špatný přístup pracovníka, nedostatečné rodičovské kompetence.

Nízká inteligence rodičů je častým důvodem, proč nemohou rodiče dál předávat vzorce sociálního chování. A je tedy i snižená možnost děti připravovat například na vzdělávání. SP č. 10 uvedla: „*Rodiče ve vzdělání mnohdy ani nevidí význam*“. To značně může ovlivňovat stimulaci dítěte rodičem v podpoře při vzdělávání a v řadě dalších oblastí rodičovských kompetencí.

Nemotivovanost. Pět komunikačních partnerů se shodlo na tom, že v některých případech rodiny nechtějí spolupracovat. Nechtějí některou situaci řešit. Stane se, že i nad svojí situací rezignují a nechtějí pro změnu nic dělat. SP č. 2 uvedla: „*V rodinách je slabá vůle něco změnit na své dosavadní situaci a v extrémní situaci nahlédnout do své minulosti a uvědomit si zrod svých problémů*.“ Stěžejní otázkou u tohoto aspektu bylo zjistit, zda a v jaké míře mají rodiče zájem na rozvoj svých rodičovských kompetencí. Převážná většina dotazovaných zastává názor, že zájem rodičů je takřka nulový. „*Já si ani nejsem jistá, jestli to berou jako rozvoj něčeho. Takže spíš ne*“. (SP č. 3)

„*Ne, ve většině případů jsem se setkala pouze s tím, že si rodiče vybrali určité body, které se jim hodí, ale ostatní neplní*“. (SP č. 7)

„*No, spíš v poslední době vnímám, že rodičovskou odpovědnost si každý vnímá po svém. Neuznává ji, tudíž nevnímám, že je zájem o rozvoj rodičovských kompetencí*“. (SP č. 8)

Další část komunikačních partnerů cítí, že zájem o rozvoj rodičovských kompetencí je poloviční. „*Jak kdy, někdy mám pocit, že rodiče se začnou snažit, až když jde takzvaně do tuhého. Jako příklad bych uvedla, že když hrozí reálné odebrání dětí*“. (SP č. 6)

„*Ambivalentně, pokud klient získá mezi sociálním pracovníkem důvěru a je tam vzájemná empatie, důvěra v sebe samého klienta si zvýšit rodičovské kompetence je mnohem větší než když tam dva zmíněné aspekty nejsou nebo jen částečně. Je velmi důležité, aby klient získal sebevědomí a důvěru v sebe sama, že jeho problém/problémy mají východisko a jsou plně v jeho rukách. Velkou roli také hraje jeho životní sociální rodinná anamnéze a osobnost sociálního pracovníka*“. (SP č. 9)

Na základě výše uvedeného lze vyhodnotit, že většina sociálních pracovníků je velice skeptická k zájmu rodičů o rozvoj jejich rodičovských kompetencí. Lze jen doufat, že jsou i tací rodiče, kteří si rady sociálních pracovníků vezmou k srdci a

budou ke svým kompetencím přistupovat zodpovědně. „*Můžu jim říct svůj pohled na situaci, ale jak k tomu přistoupí dál a uchopí věc, to už neovlivním. Můžu to pak několikrát opakovat a doufat, že něco v nich zůstane*“. (SP č. 1) Stejná pracovnice to pak vysvětluje tím, že: „*sami rodiče vyrůstali v ústavním zařízení a nemají převzaté dostatečné vzorce pro rodinný život*.“ Navíc hodnocení přínosu pomoci může být subjektivně posuzováno jinak ze strany klienta a jinak ze strany pracovníka.

Emoční vypjetí rodičů může bránit vhodné intervenci v rodině. V tomto případě lze rodině doporučit či uložit povinnost vyhledat jinou odbornou pomoc. SP č. 8 k tomu uvedla: „*Mám pocit, že když to nařídíme ve správním řízení, není to úplně efektivní. My bychom tady neměli úplně působit jako represivní orgán, furt bychom měli fungovat spíše na bázi doporučení*“. Emoční vypjetí může být způsobeno především konflikty mezi partnery, jak uvedla SP č. 9. Emoční vypjetí rodičů rovněž může vést k tomu, že nebudou naplněny emocionální potřeby dítěte.

Předsudek rodiny vůči úřadům dle pracovnic OSPOD může bránit při posilování rodičovských kompetencí. Čtyři komunikační partnerky uvedly, že podle nich obraz pracovníků OSPOD v očích veřejnosti nejvíce poškozují předsudky: „*Jsmo považovány za „zubaté“, které berou děti*“. (SP č. 8)

Záporný vztah rodiny k pracovníkovi vnímali komunikační partneři například v nedůvěře klienta, která může přejít až *k averzi klienta vůči pracovníkovi*, jak doplnila SP č. 9, a může tak bránit spolupráci při podpoře a rozvoji rodičovských kompetencí.

Nedobrovolnost, pracovnice SP č. 8 z OSPOD popisovala, že vztah klientů vůči nim je často nedobrovolný. Rozdíl spatřuje oproti NNO, kam klienti chtějí, protože tam jim pomůžou. Pracovník č. 5 z NNO toto tvrzení vyvrací neboť spolupráce s klientem je zprostředkovaná OSPOD a proto vztah klienta k němu může být rovněž nedobrovolný.

Špatný přístup pracovníka, tuto bariéru reflektovala jedna komunikační partnerka. Kde stěžejní je zvolená špatná metoda či technika pro podporu rodiny při posilování rodičovských kompetencí.

Mezigenerační přenos chování. SP č. 4 toto vysvětlila slovy: „...sami rodiče nemají nastaven žádný denní režim, nejsou tak zvyknutí. Rodiny dodržují podobný způsob života i několik generací a mají zakotvené špatné návyky. Negativní důsledky vidím zejména v tom, že rodiče problém nevidí, nechtějí nic měnit a toto přenáší na další generaci – na své potomky.“ SP č. 5 tuto bariéru vyjádřil: „Mají zaryté vzorce výchovy, oni to tak měli, tak to tak budou dělat taky a nepřijmou tedy ty rady od pracovníka.“ V tomto případě uváděli komunikační partneři jako společné rysy nedostatečných rodičovských kompetencí – dluhová problematika, bytová problematika, neschopnost starat se o dítě v souvislosti s užíváním návykových látek, nedostatečná domácí příprava do školy, nezajištěná lékařská péče, nekonzistentní výchovný styl (např.: při nastavování hranic nezletilým), a další.

7.1.3 Kategorie č. 3: Podpora rodiny při zvyšování rodičovských kompetencí – metody a nástroje

Pomocí této kategorie je zodpovězena výzkumná otázka – jak působí sociální pracovníci na rodičovské kompetence svých klientů. Cílem bylo zjistit, jaké při práci s ohroženými rodinami a dětmi používají metody a nástroje, aby mohlo dojít k podpoře a rozvoji rodičovských kompetencí (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Kódy přiřazené ke kategorii číslo 3

Kódy/Respondenti	SP1	SP2	SP3	SP4	SP5	SP6	SP7	SP8	SP9	SP10
Rozhovor	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Poradenství	•		•		•	•	•	•		•
IPOD/Plán rodiny		•		•		•	•	•	•	•
Zprostřed. kont. se spol.prostředím	•	•	•	•				•	•	•
Zprostředkování odborné pomoci	•		•	•		•	•	•	•	•
Kontrola		•				•	•		•	•
Nácvik dovedností	•	•		•	•					

Doporučení	•	•		•	•			•		
Uložení povinnosti								•		
Pozorování	•							•		
Zplnomocňování			•	•				•		
Aktivní naslouchání	•	•		•	•					
Nácvik soc./fin. gramotnosti	•	•	•	•	•					
Doprovázení	•			•	•					
Posilování sebedůvěry			•							

Zdroj: vlastní výzkum

Úkolem bylo zmapovat, jaké komunikační partneři používají nástroje a metody při posilování rodičovských kompetencí.

Jako významný a nejvíce uvedený nástroj uvedli komunikační partneři *rozhovor* s rodiči i dětmi. Pomocí rozhovoru probíhá práce mezi pracovníkem s rodinou formou individuálních konzultací, „[...]...a to sdílením, diskuzí a v rámci hodnocení naplňování stanovených cílů.“ jak uvedla SP č. 10. Rozhovor slouží jako nástroj pro sociální šetření či během návštěvy v rodině při mapování rodinné situace, ale také pro představení role pracovníka v rodině. SP č. 1 k tomu uvedla: „Když mapuji situaci v rodině, ptám se, jak oceňují rodiče děti, jestli ho chválí, za co a jak, jestli děti mají v domácnosti své povinnosti, zda mají zajištěnou dostatečnou lékařskou péči, jaké mají děti volnočasové aktivity, jak se dítě připravuje do školy. Doptávám se na rodinné rituály, zda mají společně večere apod.“ SP č. 5 navíc uvedl: „Zjišťuji si minulost, zaměstnání, co studovali, pohovořím s nimi o životě, co jsou zač, představím sám sebe, zajímám se o děti – školka/škola, lékařská péče, atd.“ SP č. 8 uvedla: „Snažíme se pohovorem dojít k tomu, aby si rodiče uvědomovali svou rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. V rozvodovém řízení je to velmi složité.“ Pracovnice OSPOD sdělily že, aby mohly s rodinou pracovat, musí mít možnost s rodinou a dítětem hovořit.

Z tohoto důvodu mají oprávnění si předvolávat na jednání rodiče a děti na oddělení. Na toto předvolání je povinnost rodiny se dostavit a s OSPOD komunikovat.

Jedna pracovnice z OSPOD (SP č. 8) zdůrazňovala obezřetnost při pohovoru s dítětem: „*Dále používáme pohovor i s dítětem, s tím se ale snažím nedisponovat tak často, protože zatahovat děti do sporu mezi rodiči je velmi náročné. Čím víc si budu zvat dítě, tím je to větší zatěžování pro něj. Pro soud ten pohovor s dítětem není tím hlavním závazkem, dítě může být například zmanipulovaný, to se pak spíš ověřuje znaleckým posudkem.*“ Tím, že by při vyjádření dítěte měla být věnována ze strany pracovníků náležitá pozornost, potvrdila slovy SP č. 10: „*Pro některé případy využíváme i pomoc naší dětské psychologky.*“ SP. č. 5 navíc doplnil, že při komunikaci s dětmi využívá především formou hry.

Pracovníci registrované či neregistrované sociální služby pomáhající ohroženým rodinám používají při rozhovoru s rodiči techniku *aktivního naslouchání*, které dle SP č. 1: „*Zahrnuje snahu porozumět a pochopit, co nám druhá strana chce sdělit. Rovněž je důležité, abychom byli empatictí nejen slovy, ale také neverbálně projevíli svůj zájem.*“

Jednání sociálních pracovníků by mělo být pro rodinu co nejvíc otevřené, jak uvedla SP č. 8. Základní úlohou sociálních pracovníků je poskytovat klientům *sociální poradenství*. Dalším nástrojem pracovníků je tedy informování klientů o svých právech a povinnostech plynoucí ze zákona. Spočívá to v hovoru s rodiči, analýze jejich situace, vyjednávání a vysvětlení, co se stane, jestliže se něco nezmění. Tento nástroj uvedlo celkem 7 komunikačních partnerů. Dle SP č. 10 poradenství a poučení o právech a povinnostech je často jedinou „pákou“, kterou pracovníci OSPOD v některých případech při rozvoji rodičovských kompetencí má a v závěru sociálním pracovníkům nezbývá nic jiného, než se k tomuto poučení odvolávat (témata jsou soustředěná na výchovný styl rodiče, nastavování hranic dětem a důslednost, školní docházku a přípravu, hygienické návyky rodiny, vedení domácnosti, atd.). Podstata této pomoci spočívá v činnosti sociálních pracovníků, kteří přispívají k tomu, aby se „*[...]...klient zorientoval v oblasti či problému, jemuž nerozumí a bez pomoci jej nedovede sám vyřešit*“, jak uvedla SP č. 3. Poradenství se tedy může týkat celé řady oblastí rodičovských kompetencí. Přitom by mělo být snahou sociálních pracovníků, „*aby klient získal náhled na své postoje, emoce a způsoby jednání*“ jak uvedla SP č. 10.

Aktivní podpora rodičů spočívá i v udržení odpovědnosti za situaci rodiny, zvědomování jejich role, poukazování na odpovědnost, kterou mají vůči sobě i vůči dětem, zrovnoprávnění postavení rodičů v podpůrném procesu. Nástroje podpory využívají pracovníci vždy s ohledem k situaci. „*Potřeba je nejprve správně identifikovat danou situaci a následně stanovit kroky k jejímu zvládnutí.*“ uvedla SP 3. SP č. 10 doplnila, že je důležité: „*Držet se vytyčených cílů, které byly stanoveny. V případě potřeby tyto cíle hodnotit, příp. stanovovat za účasti rodiny*“. K tomu pracovníkům pomáhá *individuální plánování*, jakožto další nástroj pomoci při práci s ohroženými rodinami. Ve veřejném sektoru pracovníci vypracovávají s rodinou Individuální plán ochrany dítěte a v nestátním sektoru stanovují plán rodiny, díky kterému s rodinou nastaví cíle spolupráce a dílčími cíli se přibližují stanovenému cíli a mohou vést ke stabilitě rodinného prostředí.

Pracovníci také v rodinách často identifikují potřebu *zprostředkování kontaktu se společenským prostředím*. Jejich úkolem potom je vyhledat vhodné zařízení, rodině předat kontakty, případně dohlédnout na to, aby tam rodina došla. Eventuálně nabídnout další pomoc, a to rodinu doprovodit do zařízení. Pracovníci rodinu, respektive děti nejčastěji zapojují *do mimoškolních aktivit a akcí; vytváří pozitivní klima ve škole; podporují participaci dětí na chodu školy, navazují spolupráci s nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež*. K možnosti trávení volného času dětí uvedla SP č. 10: „*S rodinou hovoříme o vhodném trávení volného času, využíváme organizace podporující volnočasové aktivity.*“

Jako další nástroj bylo zmiňováno - *zprostředkování odborné pomoci* při posilování rodičovských kompetencí. Většina z dotazovaných uvedla, že spolupráce s dalšími odborníky je velmi důležitá a prospěšná. Jako odbornou pomoc uváděli sociální pracovníci- středisko výchovné péče, pedagogicko-psychologická poradna, diagnostický ústav, rodinné terapie, psycholog, psychiatr a mezi jiné návazné služby zahrnuly pracovnice OSPOD - sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, neziskové organizace, občanské poradny. Pracovnice OSPOD, které zprostředkují rodině návaznou službu, sdělí pracovníkovi dané služby zakázku a popis oblastí, ve kterých mají rodiče potíže, a na kterých kompetencích je z jejich z pohledu třeba

pracovat a posilovat je. SP č. 7 zdůvodnila zprostředkování těchto služeb pro rodinu z důvodu jejich „zahlcení“.

Dle pracovníků se v sociálně slabých rodinách vyskytuje absence některých odborných lékařů, konkrétně stomatologická péče a logopedická péče. SP č. 1 uvedla: „V tomto případě pomáháme jim lékaře najít, oni si je pak obvolají, my je případně doprovodíme Někdy je také důležité jim termíny připomínat. Mezi další odborníky, kteří v rodině často chybí, patří logopedi“. SP č. 5 uvedl: „Aktivně hledám, oslovuji zdravotní pojišťovny, já najdu a pak volám a objednávám za klienty, oni volat nechtějí, protože se stydí. Apeluji na to, aby si tam zavolali sami, ale někdy toho nejsou schopný.“ Díky tomuto nástroji podpory pracovníci rozvíjí kompetenci rodiče poskytnout dítěti základní zdravotní péči.

SP č. 3 výstižně ke zprostředkování odborné pomoci uvedla: „Já to беру tak, že pokud si v rodině nevědí rady, jak postupovat nebo co v konkrétní situaci dělat, poradím, případně pomůžu navázat kontakt s dalším odborníkem, co je zrovna v tu chvíli potřeba“.

„Svým klientům se snažím zprostředkovat určitou odbornou pomoc. Zejména kam se mají v daném případě obrátit, jakou instituci kontaktovat apod.. Tato pomoc je dle mého názoru velmi důležitá, jelikož mnoho klientů v daném momentě neví kam se obrátit, koho kontaktovat, aby jim mohl pomoci“. (SP č. 7)

„S návaznými službami a odborníky spolupracuji velice často, stejně tak na ně odkazují rodiče, potažmo celé rodiny. Jsem velice ráda, odborníky a organizace považují za prodlouženou ruku OSPOD, která je velmi pomocná. Také si myslím, že ze strany pomáhajících organizací je možné navázat bližší vztah“. (SP č. 6)

Z výše uvedeného plyne, že podpora rodiny, tj. rozhodnutí o okamžiku, kdy je třeba rodině poskytnout pomoc, založenou na dobrovolné spolupráci rodiny při efektivním řešení její situace, je vhodná formou doporučení návazné služby.

Nácvik dovedností v rodině uváděli pracovníci registrované či neregistrované služby zaměřující se na pomoc ohroženým dětem a rodinám. Jednalo se o pomoc při úklidu, vyčesávání vši u dětí a doučování dětí. Při doučování je uplatňován nácvik učení, který přispívá k pomoci a rozvoji kompetence rodiče v oblasti stimulace u dítěte, tedy podpory při vzdělávání dítěte.

Pracovnice OSPOD jako častý nástroj uváděly kontrolu. Jen jedna pracovnice z registrované služby uvedla taktéž tento nástroj, který používá při práci s ohroženými rodinami. SP č. 9: „Když přijde udání ze školy, pozvu si je na oddělení, chci po nich nápravu, nastavím s nimi kroky k dosažení cíle, nastavím termín, a řeknu jim, že si to přijdu sama ověřit, zkontrolovat zda plní.“ Nebo SP č. 8 uvedla: „V kontextu dané situace nastavím určitá pravidla, co by měl klient v nejbližší době udělat, koho kontaktovat apod. Následně poté ověřuji, zda takto opravdu učinil. Snažím se klienty v určitém směru metodicky vést, zároveň si však ověřuji zpětnou vazbu“.

Dalším důležitým nástrojem sociálních pracovníků je *doporučení*, které je činěno prostřednictvím určité formy vedení. Rodičům jsou ze stran sociálních pracovníků doporučeny určité úkoly, které by měl rodič splnit, aby nepřišel o své rodičovské kompetence. „Pohrozím jim, že to musejí udělat, protože mají rodičovskou odpovědnost, a když to neudělají, tak ji mohou ztratit. Dávám jim najevo, že mě je jedno, jak se postarají o prosperitu svých dětí, protože zajímat to má především je“ (SP č. 9)

Formou doporučení sociální pracovníci napomáhají rozvíjet u rodičů oblast výchovy, nastavování hranic nezletilým, nastavení pravidel v rodině, díky kterým si dítě osvojuje sociální chování. SP č. 2 k tomu uvedla: „Pomáhám jim sestavit deník domácích prací s tím, aby děti věděly, že kdy deník budou plnit, budou za to náležitě odměněny, například – jídlo co mají rády, internet, vycházky, telefon, apod.“ SP č. 5 uvedl, že když spatří například, že děti nejsou v rodině dostatečně oceňovány, tak : „Hovořím o tom, je dobrý přiměřeně odměňovat a trestat. Doporučím i finanční odměňování, které potom některé rodiny dodržují.“

Pracovnice OSPOD (SP č. 6) uvedla: „Poučím je o nutnosti nastavování denního režimu a hranice dětem, případě si domluvíme nějaké konkrétní kroky.“

SP č. 1 popsala: „Sepisuji s nimi denní harmonogram, pravidla rodiny, který si nastavují sami. Chceme po nich, aby je měli někde na viditelném místě a dodržovali je, při dalších návštěvách se doptáváme, jak se jim to daří plnit. SP č. 5 uvedl: „Minimálně s nimi zkusím udělat denní plán/harmonogram, co kdy, jak, kdo proč má dělat? Navazuje to i na odměňování a trestání.“

SP č. 8 uvedla: „*Ve většině případů domácí povinnosti děti nemají, a buď to rodiče nemají potřebu zapojovat, nebo je neplní ani oni samotní. Tam se snažíme o změnu tím, že společně hovoříme o přínosech, možnostech nápravy, sestavením plánu apod.*“

Pracovnice OSPOD v případě, že rodiče doporučení nerespektují, mají k dispozici další nástroje práce s rodinou (tj. uložit povinnost navštívit odborné poradenské zařízení, podat návrh k soudu). SP č. 6 uvedla: „*Když doporučení nerespektují, můžeme podat návrh k soudu na stanovení soudního dohledu, kdy je pak s rodinou úzce spolupracováno, v krajním případě (většinou pokud se v rodině vyskytují ještě další závažné nedostatky) můžeme podat návrh i na nařízení ústavní výchovy, Snažíme se rodinu navázat na nějakou organizaci.*“

Jako další možnost podpory rodiny uváděli komunikační partneři registrované či neregistrované služby zaměřující se na pomoc ohroženým dětem a rodinám *nácvik sociální/finanční gramotnosti* „[...]..*nacvičuji s klienty třeba rozhovor, co mají říkat, když mají volat s potencionálním zaměstnavatelem.* (SP č. 1) Rovněž jsou nápomocni při tvorbě či aktualizaci životopisu. Tím pracovníci mohou přispět k rozvoji základní rodičovské kompetence, kterou je schopnost zajistit příjmy v rodině. Rodinný rozpočet si rovněž mohou zvýšit vyřízením dávek státní sociální podpory či dávky hmotné nouze. Sociální pracovníci jim pomáhají žádosti vyplňovat, případně je doprovodí na úřad práce. Sociální pracovníci vytváří s klienty i plán finančního hospodaření domácnosti, jehož výsledkem je rodinný rozpočet. Vytvoření rodinného rozpočtu by mělo vést rodinu k získání větší kontroly nad finanční situací rodiny a ke snížení rizika jejích zbytečných výdajů, případného zadlužování a vytváření rezerv a úspor.

SP č. 1 navíc uvedla k tomuto tématu, že v rodinách nacvičuje prostřednictvím modelových situací rozvoj při výchově. Tuto metodu popsala pracovnice jako zprostředkování pocitu dítěte, kdy si mnohdy rodič uvědomí, jak situaci prožívá samotné dítě. To pracovnice demonstruje na jednoduchých příkladech, aby si to rodiče dokázali uvědomit.: „*Když je vhodná příležitost bez dětí, tak to rodiči sdělím, že nedostatečně oceňují děti, snažím se rodiče dostat do role dítěte, aby si uvědomil, jak se dítě asi cítí. Konfrontuji rodiče tím, jak by bylo asi jim, kdybych používala nevhodné metody při komunikaci (irone, výhrůžky, zastrašování) s nimi.*“

V rodinách tedy dochází k praktickému nácviku řešení problémových situací, se kterými se rodiče při výchově svých dětí setkávají a nevědí si rady. Pracovníci poskytují rodičům podporu a pomoc při zvládání výchovných postupů, jež by měly vést k dobrému fungování vzájemného vztahu a k celkovému pocitu spokojenosti v rodině. S tím souvisí i nastavování hranic dítěti a dbání na jejich dodržování. Podle komunikačních partnerů je důležité, aby dítě vědělo, co může a co nemůže.

SP č. 3 uvedla: *„Snažím se jim ukázat, že děti se po pochvale nebo odměně více snaží, že vidí že jejich práce a píle k něčemu vede. Pokud nebudou vědět, že to, co dělají, dělají správně, nebudou svoje „dobré chování“ opakovat.“*

Většina dotazovaných zastává názor, že práce rodiče s dětmi na předškolní/školní přípravě není na dobré úrovni. *„Většina rodičů se toho moc neúčastní, protože si sami nevěří, že by je dokázali sami připravit, školu berou jako nutnost.“* (SP č. 9)

„Ledabyly, nedělají školní přípravu, logopedie s nimi nedělají, spíš jen kreslí, vybarvují.“ (SP č. 7)

Z výše uvedeného důvodu pracovníci využívají nácvik sociální gramotnosti, aby zvýšili rodičovské kompetence při nedostatečné práci rodiče s nezletilými na přípravě na předškolní/školní docházce a dohlíželi na pravidelnou školní docházku. *„Když se rodič nepodílí na přípravě, tak pracuji s dítětem za účasti dospělého, Chci vidět, jak si dítě připravuje tašku, posléze rodiči řeknu, že je třeba když dítě zapomíná předměty, tak mu ji kontrolovat, nebo dohlédnout na to, že ji večer má připravenou. Chci u dětí vidět úkolníček, někdy jej nemají ani zavedený a proto ho společně zakládáme, na rodiče kladu důraz, aby jej rovněž kontrolovali. Poté přejdeme k samotným úkolům, ukazuji rodičům, jak děti mohou zkoušet a podobně.“* (SP č. 1)

SP č. 3 sdělila: *„Snažím se na dobrém příklad ukázat, jak je dobře, když s nimi pracují. Že pak dítě v tom a tom například zlepšilo. Nebo že pak bylo schopno vypracovat nějaký úkol i samostatně když je k tomu rodiče vedli.“*

U pracovníků OSPOD tyto nástroje nebyly uváděny. Pracovnice sdělily, že na hloubkovou práci nemají příliš čas a proto rodiny velmi často odkazují na návazné služby, značně je zatěžuje i administrativní část, jak uvedla SP č. 9. Pracovnice OSPOD nejsou spokojeny s vysokou mírou administrativní činnosti, která slouží nejen jako nástroj pro samotné pracovnice, ale také jako nástroj kontroly pro jiné nadřízené orgány. Pracovnice OSPOD uváděly: SP č. 6. *„Poučím je o nutnosti*

přípravy, projednám s nimi případně zprávu ze školy, stanovíme si nějaké reálné cíle (ne v tom smyslu, že dítě musí mít samé jedničky, ale například, že rodiče budou každý den kontrolovat domácí úkoly a pomáhat s domácí přípravou, případně zajistím spolupráci s nějakou z organizací, která je rodině v této oblasti schopna poskytnout podporu.“

Další sociální pracovnice OSPOD, SP č. 6 uvedla: *„ Nakontaktujeme rodinu na návaznou službu vzhledem k tomu, že toto nespadá do naší práce. Následně dohlédneme, zda je školní příprava a povinnosti v rodině dodržovány.“*

Z výše uvedeného je patrné, že rodiče ze sociálně slabého prostředí se mnohdy neangažují v předškolní/školní přípravě svých dětí. Mnohdy je to dáno možná i tím, že rodiče sami nemají potřebné vzdělání k tomu, aby svému dítěti pomohli či například nějakou nesrovnalost vysvětlili.

Dále shodně uváděli pracovníci registrované či neregistrované služby zaměřené na pomoc ohroženým rodinám *doprovody* jako nástroj pomoci. Pracovníci doprovází rodiče na prohlídky bytů, k lékařům, do škol a dalších specializovaných pracovišť a institucí. Některé rodiny, se kterými pracovníci spolupracují, jsou dost nejistí a mají navíc nízkou sebedůvěru. Dost často se stává, že se v předkládaných dokumentech neorientují a ztrácí se v nich. Pracovníci pracují na tom, aby klientovi dodali odvalu a sebedůvěru, pomohli mu překonat strach a předsudky vůči úřadům. SP č. 1 uvedla: *„Naším cílem je ukazovat klientovi, jak s druhou stranou komunikovat adekvátně.“*

Jediná pracovnice (SP č. 4) zmínila, že je důležité nastavit v rodině *„změnu v myšlení„*, a to prostřednictvím přijetí konceptu pozitivní role rodičů a jejich kompetencí zlepšit situaci rodiny. Kladla důraz na to, že je důležité navrátit rodičům důvěru v sebe sami. *„Posilování sebedůvěry být rodičem, ubezpečování, že pokud milují vždy budou dobrým rodičem a ubezpečit rodiče, že dítě není robot ani program, ale že každé je specifické, čili dělat chyby, učit se a poučit se, je jenom posílení do budoucna v důvěru sebe ve výchově. Dále zodpovědnost vůči potřebám dítěte a rozšiřování obzoru dětí naučit být sami sebou a věřit si.“* (SP č. 4)

Pravomoc a nástroje podpory sociálních pracovníků jsou dány víceméně právními předpisy, na což ukazovaly především pracovnice OSPOD. Slouží

především k zaznamenávání jednotlivých cílů, kterých je v rámci rodinného systému potřeba dosáhnout. Každý ze subjektů při práci s ohroženými rodinami má jiný rozsah kompetencí, odpovědnosti, nástrojů pomoci i kontroly. Všeobecně vzato sociální pracovník OSPOD by měl působit i jako koordinátor pomoci při komunikaci s dalšími institucemi. Dále by měl být zprostředkovatelem návazné pomoci nebo sám poskytnout sociální poradenství, a to podle toho, do jaké míry jsou informace dostupné v dané oblasti pomoci.

8 DISKUZE

V předkládané práci se zabývám tématem podpora a rozvoj rodičovských kompetencí při práci s ohroženými rodinami a dětmi. Při psaní práce jsem díky uskutečněným rozhovorům se sociálními pracovníky z OSPOD a poskytovateli sociálně právní ochrany dětí měla jedinečnou možnost seznámit se blíže s prací a názory komunikačních partnerů, které jsou podpořené vlastními zkušenostmi při práci s ohroženými rodinami a dětmi. Musím konstatovat, že mi řada odpovědí sociálních pracovníků byla velmi blízká a souzněla jsem s nimi. Realizace výzkumu pro mne byla přínosná, protože bylo velmi zajímavé poznat různé pohledy komunikačních partnerů na zvolené téma.

Výzkumná část měla za cíl postihnout popis podpory a rozvoje rodičovských kompetencí. Tento popis byl představen konkrétně na základě subjektivních výpovědí jednotlivých komunikačních partnerů a následně zobecněn do tří kategorií.

Než přistoupím k odpovědím na výzkumné otázky opatřené z analýzy získaných dat o podpoře a rozvoji sociálních pracovníků v oblasti rodičovských kompetencí, považuji za nutné vymezit pojem rodičovské kompetence tak, jak je v kontextu jednání chápou komunikační partneři, protože se jejich pojetí těchto schopností může lišit od teorie. Při popisu rodičovských kompetencí docházelo ke shodě výpovědí u sociálních pracovníků z OSPOD a u sociálních pracovníků registrované či neregistrované služby poskytující pomoc ohroženým rodinám.

Sociální pracovníci registrovaných či neregistrovaných služeb poskytující pomoc ohroženým rodinám popisují oblasti rodičovské kompetence následovně: Rodičovské kompetence zahrnují schopnost rodiče zajistit dítěti řádnou výchovu a nastavit dítěti hranice, podporovat dítě při vzdělávání, projevovat emoční-citovou vřelost k dítěti (náležité odměňování a oceňování dítěte) a zajistit základní zdravotní péči dítěti (srov. s Navrátilem, 2007 a Vrtbovská, 2006). Opomenut sociálními pracovníky dle zmíněných autorů byl okruh – zajištění bezpečí, který má dítěte zajistit ochranu před tělesným či psychickým ohrožením, které může hrozit nejen doma, ale i mimo něj (srov. Matějček, 2018). Mezi rodičovské kompetence zařadili pracovníci emoční-citovou vřelost k dítěti, což je i jednou z funkcí rodiny, která dle Dunovského (1999) je nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny, která zajišťuje trvalou jistotu a citové zázemí pro všechny její členy. V případě, že jsou vážné těžkosti v uvedených

okruzích svého fungování jedná se o mnohoproblémovou rodinu (Matoušek a Pazlarová, 2014b). Pemová a Ptáček (2012) doplňují, že ohrožení dítěte vzniká obvykle jako důsledek selhání jedné nebo více funkční rodiny ve vztahu k dítěti. SP č. 3 vnímá posilování rodičovských kompetencí „jako sebeuschopňování klientů, aby si uvědomili, že můžou a mají tu sílu jednat sami za sebe a za své děti.“ Uvedené oblasti rodičovských kompetencí zmíněných komunikačními partnery lze komparovat s rodičovskou odpovědností, která je legislativně ukotvena v občanském zákoníku v § 858. V zákoně je navíc uvedeno, že rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů v určení místa bydliště dítěte, v jeho zastupování a spravování jeho jmění.

Sociální pracovníci OSPOD popisují rodičovské kompetence jako schopnost zajistit příjmy v rodině, udržovat domácnost, zajistit běžné fungování v rodině a schopnost pečovat o dítě. To je srovnatelně i s definicí Matouška (2013), ten navíc k rodičovským kompetencím uvádí schopnost zajistit bydlení, schopnost konstruktivně řešit problémy, kooperovat s příbuznými a sociálním prostředím rodiny. Finanční zabezpečení rodiny je rovněž i jedna z funkcí rodiny, kterou by měla plnit (Dunovský, 1999). Jedna sociální pracovnice uvedla, že často rovněž při posilování rodičovských kompetencí řeší problematiku užívání návykových látek. Následně pracovníci OSPOD uváděli, že další co při posilování rodičovských kompetencí řeší je vzájemná komunikace mezi rodiči. Tím mohou vytvářet v rodině lepší stabilitu, kterou Navrátil (2007) popisuje jako zajištění dostatečně stabilního rodinného prostředí dítěte, které bude mít pozitivní vliv na jeho zdravý vývoj a pro vytvoření pevné a bezpečné vazby k primárnímu pečovateli. Komunikační partneři z OSPOD si rodičovské kompetence vykládají hodně podobně, téměř stejně. Považují je za komplex dovedností a schopností, kterými by měl rodič disponovat v péči o dítě. Zajímavý byl pohled pracovníků na posilování rodičovských kompetencí v úrovni komunikace. Pro pracovníky je stěžejní, aby rodič pochopil svoji rodičovskou odpovědnost. Úkolem pracovníka OSPOD je tedy vysvětlení rodičům jaké jsou jejich povinnosti a práva, tudíž jim objasňují rodičovskou odpovědnost vůči nezletilému dítěti. Literatura uvádí, že komunikační iniciativa v dysfunkčních rodinách bývá nízká (Kraus, Poláčková, 2011). To bývá překážkou v rozvodovém řízení, kdy komunikace mezi partnery je velmi ztížená. Sociální pracovníci OSPOD se snaží u rodičů posilovat rodičovské kompetence k řešení konfliktů, tzn. schopnost řešit konflikty a čelit jim, neboť se jedná o jednu z nejdůležitějších sociálních schopností, jak uvádí i Národní centrum pro rodinu (2010).

To má dítě naučit vyjadřovat své potřeby a názory, je proto důležité tuto schopnost předat dítěti a tím mu umožnit úspěšný vstup do společnosti (Národní centrum pro rodinu, 2010). Z výše uvedeného vyplývá, že pracovníci by měli umět posoudit schopnost rodiče pečovat o dítě a vyhodnocovat potřeby dětí v rodině. Matějček (1998) rozlišuje pět základních potřeb dítěte. Jedná se o potřebu stimulace, která má zajistit dítěte potřebný přísun adekvátních podnětů pro dítě zvenčí. Druhou potřebou je potřeba smysluplného světa. Jedná se o pravidla, řád a smysl v chaosu všech stimulů, které dítě vede k učení se z těchto situací. Mezi další potřebu patří životní jistoty a bezpečí, které zajišťují citové vztahy s lidmi nacházejícími se v blízkém okolí dítěte. Jako další potřeba je potřeba osobní hodnoty. Dítě přirozeně potřebuje být uznáváno, oceňováno a přijímáno. Toto tvrzení vyvrátila jedna komunikační partnerka (SP č. 9) když sdělila: „*Oni je neoceňují, nepodporují. Myslím, že to děti proto ani nevyžadují, neznají to, tak to nepotřebují.*“ Poslední potřebou je potřeba životní perspektivy. Naplňování této potřeby umožňuje dítěti žít v čase, k něčemu směřovat či se o něco snažit. Tato potřeba představuje časový rozměr života

Z výše uvedených postřehů komunikačních partnerů z registrovaných či neregistrovaných služeb poskytující pomoc ohroženým rodinám a z OSPOD stran rodičovských kompetencí vyplývá, že sociální pracovník by při práci s rodinami měl mít soubor kompetencí ve znalostech a dovednostech, které se mohou týkat: relevantní legislativy, dluhové problematiky, bytové problematiky, nároků na dávky, zaměstnání dospělých, školních problémů dětí, poruch duševního zdraví dospělých a dětí, závislostí (alkohol, drogy, a jiné), komunikace a řešení sporů, výchovy dětí a vedení domácnosti (Matoušek, Pazlarová 2014b).

První výzkumná otázka byla zaměřené na to „**Jak přistupují sociální pracovníci k rodičovským kompetencím svých klientů?**“ Na tuto výzkumnou otázku lze odpovědět, že obecně vzato, aby mohlo dojít vůbec k nějaké podpoře rodiny je třeba s rodinou navázat důvěrný vztah. Podpora rodiny, která potřebuje pomoc od sociálních pracovníků, musí být rovněž založena na respektu.

Jako další princip pro posilování a rozvoj rodičovských kompetencí uváděli komunikační partneři partnerský přístup. To potvrzuje i Matoušek a Pazlarová (2014) když uvádí, že pomáhající profesionál má být partnerem rodiny. Současně stejní autoři doplňují, že rodiče a větší děti mají být konfrontováni se svou odpovědností.

Dalším aspektem byla uváděná empatie. Matoušek (2003) jako jeden z profesních předpokladů sociálního pracovníka uvádí rovněž empatii, kterou vysvětluje jako určitou formu komunikace, která zahrnuje nejen naslouchání či porozumění, nýbrž i sdělování porozumění klientům. Dále autor popisuje i vyšší úroveň empatie, která jde o něco hlouběji a znamená, že se již pracovník dostal dále a je schopen jasně pochopit zážitky klienta, i přesto, že je sám klient plně nechápe. Takovýto druh empatie je důležitý, jelikož umožňuje odhalovat zdroje hlubinných pocitů klienta, kterých si on sám není vědom. Obecně lze říci, že empatie je součástí emoční inteligence a představuje schopnost vcítit se do pocitů a jednání jiné osoby. Mezi komunikační dovednosti sociálního pracovníka řadí autor také analýzu klientových prožitků, tedy schopnost nalézt, vyjádřit či popsat klientovy zážitky, pocity a chování. Toto umožňuje konstruktivní práci s klientem. (Matoušek, 2003)

Dle výpovědí komunikačních partnerů by sociální pracovník měl pracovat na přijetí specifických potřeb a odlišností rodiny tím, že k rodině bude přistupovat bez předsudků a individuálně. Na to upozorňuje i Gulová (2011), Matoušek a Pazlarová (2014b), když upozorňují na to, že sociální pracovník by neměl opomíjet kulturní a hodnotovou orientaci rodiny a uspokojení jejích potřeb.

Dalším potřebným principem sociálních pracovníků při práci s ohroženými rodinami je mezioborová spolupráce. Jeden z komunikačních partnerů uvedl, že je zapotřebí rodiče ke spolupráci motivovat, naopak jiný z komunikačních partnerů reflektoval, že neexistuje nemotivovaný klient, ale úskalí při podpoře rodiny může pramenit ze špatného přístupu pracovníka. Z toho je patrné, že komunikační partner východisko pro spolupráci vidí především ve snaze sociálního pracovníka rodiče ke spolupráci motivovat.

Na druhou výzkumnou otázku „**Jak působí sociální pracovníci na rodičovské kompetence?**“ lze odpovědět že, nástroje podpory sociálních pracovníků při podpoře a rozvoji rodičovských kompetencí jsou různorodé a pestré. Jsou dány víceméně právními předpisy, na což ukazovaly především pracovnice OSPOD. Zásah do rodičovských kompetencí lze v obecné rovině opodstatnit pouze zvláštním druhem ochrany, který deklaruje Úmluva o právech dítěte a zákon č. 359 /1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Každý ze subjektů při práci s ohroženými rodinami má jiný rozsah kompetencí, odpovědnosti, nástrojů pomoci i kontroly. Z výzkumu vyplynulo, že nejčastějším společným nástrojem sociálních pracovníků z OSPOD a z registrovaných či

neregistrovaných služeb poskytující pomoc ohroženými rodinám je rozhovor. Matoušek (2003) klade důraz na komunikační dovednosti sociálního pracovníka, který by jimi měl disponovat. Ty jsou pro pracovníka nezbytné v každé etapě jeho práce. Navíc autor doplňuje, že samy o sobě neposkytují klientovi pomoc, jsou však primárním prostředkem pro navázání vztahu s klientem. Sociální pracovníci z OSPOD často zmiňovali, že rodičům vysvětlují pojem rodičovská odpovědnost. SP č. 8 uvedla: *„Pohovorem se snažím, aby si rodiče uvědomovali rodičovskou odpovědnost a aby ji chápali v tom svém rozsahu.“* Pojem rodičovská odpovědnost Šínová a kol. (2016) definují jako náležitou péči ve vztahu k dítěti, zejména aktivní působení rodičů a vytvoření bezpečného prostoru pro vývoj dítěte. Rodičovskou odpovědnost nejpřesněji vymezuje § 858 Občanský zákon, jež uvádí, že rodičovská odpovědnost zahrnuje práva a povinnosti rodičů vůči nezletilému dítěti spočívající v péči o dítě, zahrnující především péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte, ochranu dítěte, udržování osobního styku s dítětem, zajišťování jeho výchovy a vzdělávání, určení místa jeho bydliště, zastupování a spravování jeho jmění. Komunikační partneři z registrovaných či neregistrovaných sociálních služeb zaměřených na pomoc ohroženými rodinám navíc uvedli, že při komunikaci s klienty používají techniku aktivního naslouchání (srov. Harden, 1999)

Dále z výzkumu vyplynulo, že sociální pracovník OSPOD by měl působit jako koordinátor pomoci při komunikaci s dalšími institucemi. Dále by měl být zprostředkovatelem návazné pomoci nebo sám poskytnout sociální poradenství v dané oblasti pomoci (srov. § 11 odst. 1 zákona SPOD). Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách zahrnuje pro cílovou skupinu „rodiny s dětmi“ dva typy sociálních služeb. Jedná se o sociální poradenství a služby sociální prevence. Mezi sociální poradenství patří základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. V péči o ohrožené rodiny mohou hrát roli následující služby sociální prevence - telefonická krizová pomoc, rané péče, azylové domy, domy na půl cesty, kontaktní centra, služby krizové pomoci, intervenční centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní programy, atd. Řezníček (1994) v souladu s výpověďmi komunikačních partnerů uvádí, že by pracovník měl být zprostředkovatel návazných služeb pro rodinu, načež zprostředkování služeb klientům spočívá v zajištění kontaktu klienta se sociálními zařízeními a jinými zdroje pomoci, které klient aktuálně potřebuje. Dle autora sociální pracovník zde vykonává roli situačního diagnostika,

odhadce dostupných zdrojů pomoci, informátora klienta a koordinátora osob, které mají účast na práci s klientem.

Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi obsahují činnosti jako je zprostředkování kontaktu se společenským prostředím. Sedm komunikačních partnerů uvedlo, že aby přispěli k rozvoji rodičovských kompetencí, zprostředkovávají ve spolupráci s rodiči dětem volnočasové aktivity.

Následně sociální pracovníce OSPOD uváděly, že využívají při práci Individuální plán ochrany dítěte a to po vyhodnocení situace dítěte v rodině (srov. s § 10 odst. 3 písm. c) a d)). Jako pomoc ohroženým rodinám při práci nebylo navíc komunikačními partnery zmíněná pomoc prostřednictvím případových konferencí, které jsou uloženy v § 10 odst. 3 písm. e) a které by rovněž mohly přispět k podpoře a posilování rodičovských kompetencí při vzniklém problému. Dle zákona o SPOD jsou do případové konference zapojeni rodiče, jiné osoby zodpovědné za výchovu dětí, jiné osoby blízké rodině a dítěti a další subjekty podílející se na ochraně dítěte a řešení jeho situace. Matoušek a Pazlerová (2014b) uvádí, že případová konference je užitečným nástrojem v situacích, které ohrožují sociální status členů rodiny. Autoři navrhují svolat případovou konferenci vždy, když je potřeba vyhodnotit situaci dítěte a získat informace z různých úhlů pohledu pro další práci s ním; když je potřeba sladit spolupráci v okolí dítěte; koordinovat péči a rozdělit odpovědnosti; když je třeba sjednotit postup všech zúčastněných a rychle koordinovat práci s dítětem v ohrožení. Rovněž pracovníci byly uvedeny další nástroje, který zákon umožňuje v sociálně-právní ochraně, a to uložení povinnosti rodičům navštívit odborné poradenství (srov. § 12) nebo použít výchovná opatření – stanovit soudní dohled (srov. § 13). Uvedeny nebyly následující kompetence pracovníků SPOD dle § 13 odst. 1 .- napomenutí a omezení. Pracovníci OSPOD rovněž využívají jako nástroj pomoci rodině kontrolu.

Literatura uvádí, že možnost pomoci při sociální práci s rodinou je v doprovázení klienta. (Pemová, Ptáček, 2012) Komunikační partneři z registrovaných či neregistrovaných sociálních služeb se shodli s výše uvedenými autory a při práci s ohroženými rodinami využívají tento nástroj pomoci. Klienty doprovází například k lékařům, do škol, na úřady, atd.

Dle výpovědí komunikačních partnerů je důležité v rodině mít sestavený rodinný harmonogram na úklid domácnosti a pravidla rodiny. Matoušek a Pazlerová (2014b)

navíc doporučují sestavit za pomoci pracovníka plán rodiny zaměřený na rodinné akce, akce ve škole, návštěvy u lékaře, kontakty s institucemi, oslavy svátků a narozenin apod. Jako nácvik dovedností uváděli pracovníci registrované či neregistrované služby zaměřující se na pomoc ohroženým dětem a rodinám pomoc při úklidu, vyčesávání vší, doučování dětí. Matoušek a Pazlarová (2014b) jako přímou účast pracovníka uvádí navíc nákup a přípravu jídla. Autoři to hodnotí jako nejlepší variantu intervence.

Pracovníci také využívají možnosti nácviku sociální/finanční gramotnosti, jako metodu praktického nácviku rodičovských dovedností, které jsou nezbytné k zajištění rozvoje a výchovy dítěte. (srov. Bechyňová a Konvičková, 20011). V ideálním případě by tento nácvik měl proběhnout v přirozeném prostředí rodiny nebo například formou videotréninku, který definuje autorka Beaufortová (2002). Tato metoda ve výsledcích výzkumu nebyla zmíněna ani jedním komunikačním partnerem. Přitom v teorii je tato metoda hodnocena jako vhodná intervence při podpoře a rozvoji komunikace, popř. její obnovení, pokud již došlo k jejímu narušení. Mezi silné stránky řadí autorka detekci silných stránek rodiče, osvojení si nových poznatků, strategii a dovednosti k podpoře funkčního a úspěšného kontaktu s dítětem, který je podmínkou dobré komunikace v rodině a tím i dobrého rodinného klimatu, nezbytného pro harmonický vývoj dítěte.

Tento výzkum by bylo možné rozšířit i o výpovědi rodičů a získat tak zcela nový rodičovský pohled na zkoumanou oblast. Taktéž by mohl nový výzkum posloužit sociálním pracovníkům jako východisko pro spolupráci s ohroženými rodinami. Následně by mohlo dojít ke srovnání výpovědí sociálních pracovníků a rodičů, což by mohlo přinést pohled toho, jaký vliv má přístup a působení sociálních pracovníků na podporu rodičovských kompetencí při práci s nimi. Vzhledem k rozsahu práce nebylo možné jej spojit se současným výzkumem.

Dále se nabízí, aby byl obdobný výzkum realizován s jinými poskytovateli služeb. Například s jinými organizacemi zaměřující se na podporu rodičovských kompetencí – středisko výchovné péče, pedagogicko-psychologická poradna, speciálně – pedagogické centrum, dále se zaměstnanci školních zařízení (školní psycholog nebo speciální pedagog, výchovný poradce, školní metodik prevence). Respondenti z jiných zařízení by mohli přispět k další analýze podpory a rozvoje rodičovských kompetencí u ohrožených rodin.

9 ZÁVĚR

Volbu tohoto tématu ovlivnilo pracovní působení u ohrožených rodin a dětí v nestátním neziskovém sektoru. V této práci jsem se pokusila teoreticky zmapovat a výzkumně uchopit podporu a rozvoj rodičovských kompetencí.

V našich podmínkách rodičovské kompetence a jejich rozsah jednoznačně ukotveny nejsou. Řada autorů má na vymezení rodičovských kompetencí různý pohled a to je ovlivněno i v praxi při práci s ohroženými rodinami a dětmi.

Význam práce vidím především ve zviditelnění možností, jak pomoci ohroženými rodinám a dětem, aby se snižoval počet dětí, které musejí svoji rodinu opustit z důvodu nedostatečných rodičovských kompetencí. To je podloženo teorií, která detekuje, že kompetence rodičů lze považovat za naučitelné (Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení, 2010).

Důležitým aspektem při podpory rodiny je podpůrná síť pro rodiny a nastavení žádoucích forem jejich spolupráce. Poskytnout jim nejen informace, ale i podporu, pomoc, nadhled na svoji situaci, zplnomocňování, možnost doprovodu rodiny, praktického nácviku aj., zejména proto, aby jejich vůle něco změnit či naučit se něco nového vedla k úspěchu v podobě osvojení si rodičovských kompetencí.

Při spolupráci s ohroženou rodinou se mohou objevit i obtíže. Mezi hlavní obtíže při posilování rodičovských kompetencí patří nízká inteligence rodičů, nemotivovanost, emoční vypjetí, předsudky vůči úřadům, záporný vztah rodiny k pracovníkovi, aj. Dalším úskalím může být mezigenerační přenos chování.

Pracovníci OSPOD se setkávají s rodinami, které procházejí více či méně závažnými obtížemi. Velmi často je rodičovství považováno za něco samočinného až přirozeného, co není potřeba se učit. Avšak významné kvantum potíží, se kterými sociální pracovníci v této oblasti pracují, pramení právě z nízké kompetentnosti rodičů.

Rozvíjení a posilování rodičovských kompetencí ale dle komunikačních partnerů z OSPOD není možné v žádoucí míře, především z kapacitních a časových důvodů. Z tohoto důvodu pomáhají rodině navázat spolupráci s jinou organizací zabývající se touto cílovou skupinou.

Výsledky v rámci prováděného výzkumu vykazovaly, že pracovnice OSPOD se snaží usměrňovat kompetence rodičů formou doporučení, nikoliv okamžitých příkazů a omezení. Tomu nasvědčuje respektování rodičovské role, jakožto princip podpory rodiny.

Při rozhovoru s komunikačními partnery jsem vnímala jejich odbornost a jejich snahu rodičům pomoci a podpořit je, případně naučit je rodičovským kompetencím.

Přála bych si, aby práce posloužila k ucelení informací sociálním pracovníkům, kteří pracují v sociálně-právní ochraně dětí.

Závěrem bych chtěla uvést jeden krátký a výstižný citát o rodině. Doufám, že tento citát toto téma trochu nadnese a pomyslnou tečkou ukončí: *„Neexistují dokonalí rodiče ani dokonalé děti. Existuje jen nespočet dokonalých chvil na naší cestě životem.“* Dave Willis.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BEAUFORTOVÁ, K., 2002. *Videotrénink interakcí (základy metody a její využití* [online]. Praha: Spin. 28 s. [cit. 2019-12-03] Dostupné z: <http://www.pppknm.sk/data/pdf/materialy/nase_ponuky/videotrening/VIT_zaklady_metody.pdf>

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M., 2011. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2., vyd. Praha: Portál. 152 s. ISBN 978-80-262-0031-4.

BISKUP, P., 2001. In: HIRT, M., 2016. *Soudní lékařství. II. Díl*. Praha: Grada Publishing. 232 s. ISBN 978-80-271-0268-6

BORSKÁ, J., VACKOVÁ, J., SMALL, M., 2016. *United Nations Convention on the Rights of the Child and its implementation in the 21st century*. [online]. Kontakt. 18 (2): s 96 – s 102. [cit. 2019-12-03] Dostupné z: <https://kont.zsf.jcu.cz/artkey/knt-201602-0008_umluva-o-pravech-ditete-a-jeji-implementace-v-21-stoleti.php>

DUBKOWITZ, H., 1999 in SMITH, M.G., FONG, R., 2014. *The Children of Neglect: When No One Cares*. Psychology Press. 311 s. ISBN 1583910247

DUNOVSKÝ, J., 1999. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada. Psyché (Grada). 279 s. ISBN 80-7169-254-9.

DUNOVSKÝ, J., In: MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., 2014. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozšířené. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.

FABIÁN, P., 2012. *Rodina ohrožující dítě. In Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko - správní, IV. Ročník. 177 s. ISBN 978-80-7395-539-7.

FERJENČÍK, J., 2010. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. 2., vyd. Praha: Portál. 256 s. ISBN 978-80-7367-815-9.

GARDNER, R., 2008. *Developing an effective response to neglect and emotional harm to children* [online]. University of East Anglia And The National Society for the Prevention of Cruelty to Children. [cit. 2019-12-09]. Dostupné z: <<https://www.nspcc.org.uk/globalassets/documents/research-reports/developing-effective-response-neglect-emotional-harm-children.pdf>>

GRECMANOVÁ, H, et al., 2003. *Obecná pedagogika II.*, Olomouc: HANEX. 192 s. ISBN: 80-85783-24-X.

GULOVÁ, L., 2011 *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada. 208 s. ISBN 978-80-247-3379-1.

HARDEN, H., 1999 In: COCKER, CH., ALLAIN, L., 2011. *Advanced social work with children and families*. Exeter: Learning Matters. ISBN 9781844453634.

HENDL, J., 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. 408 s. ISBN 978-80-262-0982-6.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol., 2017. *Rodinné právo*. 2., vyd. Praha: C. H. Beck. 328 s. ISBN 978-80-7400-644-9.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., 2006. *České rodinné právo*. 3., vyd. Brno: Masarykova univerzita. 398 s. ISBN 8021039744.

JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 286 s. ISBN 80-7178-535-0.

KRAMER, H., CH., In: SOBOTKOVÁ, I., 2012. *Psychologie rodiny*. 3., vyd. Praha: Portál. 219 s. ISBN 978- 80-262-0217-2.

KRAUS, B., 2008. *Základy sociální pedagogiky*. 1., vyd. Praha : Portál. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., 2011. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., 2011. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2007 *Vývojová psychologie*. Praha: Grada. 368 s. ISBN: 978-80-247-1284-0.

LINHART, J., 2007. *Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy : 30000 hesel*. Litvínov: Dialog. ISBN 80-7382-005-6.

Listina základních práv a svobod. 1992 In Sbírka zákonů, Česká republika, částka 1, usnesení předsednictva České národní rady č. 2, s. 17-23. Dostupný z:

<<https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>

MASLOW, Abraham H., 1954. *Motivation and Personality* [online]. Harper and Row Publishers, [cit. 30. 5. 2019]. Dostupné z: <<https://hollybookslichtenbergpress.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Motivation-and-PersonalityMaslow.pdf>>

MATĚJČEK, Z., 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN., Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2., st. 223.

MATĚJČEK, Z., 1999. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál. 184 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z., 2018. *Rodiče a děti*. Praha: Vyšehrad. 2., vyd. 360 s. ISBN: 978-80-7429-797-7.

MATOUŠEK, O., 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, O., 2007. *Základy sociální práce*. 2., vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-331-4.

MATOUŠEK, O., a kol., 2013. *Metody a řízení sociální práce*. 3., vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-2620-213-4.

MATOUŠEK, O., 2007. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál. ISBN isbn978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., 2014a. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozšířené. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., 2014b. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK O., PAZLAROVÁ H., 2016. *Státní orgány sociálně právní ochrany dětí – Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Karolinum. 1., vyd. 168 s. ISBN: 978-80-246-3336-7.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [online], 2018. *Inovace v práci s ohroženými dětmi a rodinami Základní principy vybraných inovativních přístupů a služeb pro ohrožené děti a jejich rodiny*. Praha: MPSV ČR. [cit. 2020-02-17] Dostupné z:<[file:///C:/Users/LV/Downloads/Zakladni_principy_inovativnich_sluzeb\(1\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/LV/Downloads/Zakladni_principy_inovativnich_sluzeb(1)%20(2).pdf)>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [online], 2019. *Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím v oblasti podpory rodiny pro rok 2019*. Praha: MPSV ČR [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Methodika_MPSV_Rodina_2019_vct.Zasad_hodnoceni_projektu.pdf/2e5c243b-272d-238a-52d1-a57703a4be7c>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [online], 2009. *Metodické doporučení č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou MPSV*. Praha: MPSV ČR [cit. 2020-01-19]. Dostupné z: <http://www.svp-km.cz/soubory/metodicke_doporuceni_mpsv_c-9.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2011. *Manuál k případovým konferencím*, 1., vyd. MPSV, s. 44, ISBN 978-80-7421-038-9.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU, 2010. *Nezastupitelné rodičovské kompetence aneb co mohu pro své dítě udělat já a nikdo jiný* [online]. Národní centrum pro rodinu. 24 s. [cit. 2020-03-17] Dostupné z: <http://www.badec.cz/rasto/brozurka/files/brozurka_a5_stranky_po_strankach.pdf>

NAVRÁTIL, P., 1/2007 *Posouzení životní situace: úvod do problematiky*. Sociální práce/Sociální práce. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. 138 s. ISSN 1213-6204.

OSN, 1989 *Úmluva o právech dítěte* [online]. OSN: New York, [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://www.uoou.cz/assets/File.ashx?id_org=200144&id_dokumenty=3015>

OSN, 2015 *Všeobecná deklarace lidských práv OSN* [online]. OSN: United Nations [cit. 16.12.2019]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf>

PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R., 2012. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 193 s. ISBN 978-80-247-4317-2.

Rodičovské kompetence a možnosti jejich posílení - příklad Kursů efektivního rodičovství. Sociální práce. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2010, 10 (3), 49-51. ISSN 1213-6204.

ŘEZNÍČEK, I., 1994. *Metody sociální práce: Podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům.* 1., vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 75 s. ISBN 80-85850-00-1.

SOBOTKOVÁ, I., 2012. *Psychologie rodiny.* 3., vyd. Praha: Portál. 219 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

ŠÍNOVÁ, R., WESTPHALOVÁ, L., KRÁLÍČKOVÁ, Z., 2016. *Rodičovská odpovědnost.* Praha: Leges. 352 s. ISBN 978-80-7502-179-3.

ŠVARČÍŠEK, R., ŠEĐOVÁ, K. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál. 386 s. ISBN 978-80-7367-313-0

VRTBOVSKÁ, P., 1/2006. *Moderní pojetí sociální práce s rodinami a dětmi v obtížné rodinné situaci.* Sociální práce/Sociálna práca. Brno: Fakulta sociálních studií MU. 152 s. ISSN:1213-6204.

WILLS, D., 2018 *Citáty - Asociace Comeniana.* [online]. [cit. 2020-01-15].Dostupné z: <https://comeniana.cz/index.php/prectete-si/citaty>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006. In: Sbíрка zákonů České republiky, částka 61, s. 2902- 16. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: Sbíрка zákonů České republiky, částka 33, s. 1026-1365. ISSN ISSN 1211-1244.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) In: Sbíрка zákonů České republiky. Částka 190, 1211-1244.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, 2016. In: Sbírnka zákonů České republiky, částka 111, s. 4-66. ISSN 1211-12.

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vymezení pojmů kontrola a podpora v sociální práci

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Základní informace o komunikačních partnerech

Tabulka 2 – Kódy přiřazené ke kategorii číslo 1

Tabulka 3 – Kódy přiřazené ke kategorii číslo 2

Tabulka 4 – Kódy přiřazené ke kategorii číslo 3

Seznam příloh

Příloha 1: Seznam otázek použitých při rozhovoru se sociálními pracovníky

Příloha 1

Seznam otázek použitých při rozhovoru se sociálními pracovníky

1. Jaké principy musí splňovat vzájemný vztah sociálního pracovníka a rodiny, aby mohlo dojít k podpoře rodiny?
2. Jaké metody a nástroje podpory rodiny při posilování rodičovských kompetencí používáte?
3. Spolupracujete či doporučujete rodičům nějaké další návazné odborníky či služby, které jim pomůžou v posilování jejich rodičovských kompetencí?
4. Vnímáte ze strany rodičů dostatečný zájem o rozvoj rodičovských kompetencí?
5. Co může bránit dobré spolupráci s rodiči při posilování rodičovských kompetencí?
6. Jaké máte zkušenosti se zpětnou vazbou od rodičů?
7. Na čem nejčastěji pracujete při posilování rodičovských kompetencí?
8. Domníváte se, že rodiče dostatečně oceňují či odměňují nezletilé děti? V případě, že ano, tak jakým způsobem? V případě, že si všimnete, že děti nejsou v rodině dostatečně oceňovány, jak s rodiči pracujete na změně?
9. Jakým způsobem pracují rodiče s nezletilými dětmi na jejich předškolní/školní přípravě? V případě, že se v rodině vyskytne nedostatečná práce rodiče s nezletilými dětmi na přípravě na předškolní/školní docházce, jak s nimi pracujete na změně?
10. Domníváte se, že rodiče mají problémy při nastavování denního režimu a hranic nezletilým dětem? V případě, že ano, proč si myslíte, že toho nejsou schopni a jaké to má následky pro děti? V případě, že se v rodině vyskytne problém při nastavování denního režimu a hranic nezletilým dětem, jak s nimi pracujete na změně?
11. Domníváte se, že děti jsou dostatečně vedeny k domácím povinnostem? V případě, že nejsou, jak s rodiči pracujete na změně?
12. Domníváte se, že děti jsou dostatečně vedeny k hygienickým návykům? V případě, že nejsou, jak s rodiči pracujete na změně?
13. Domníváte se, že děti mají zajištěnou odbornou lékařskou péči? V případě, že ne, jak s rodiči pracujete na změně?

14. Domníváte se, že rodiče dostatečně vedou ke společenskému chování?
V případě, že ano, jakým způsobem? V případě, že se v rodině vyskytne
nedostatečné vedení rodiče, jak s nimi pracujete na změně?